

Dunja Bonacci Skenderović

Ili moja ili ničija!

Analiza intimnog partnerskog femicida
u Hrvatskoj 2016. – 2023.

Zagreb, 2024.

Impresum

Dunja Bonacci Skenderović

„Ili moja ili ničija!“

Analiza intimnog partnerskog femicida u Hrvatskoj 2016.-2023.

Autorica: Dunja Bonacci Skenderović

Nakladnik: Grad Zagreb, Gradski ured za socijalnu zaštitu, zdravstvo, branitelje i osobe s invaliditetom

Obrada podataka:

Iva Marketanović

Lektura:

Ivana Grkeš

Grafičko oblikovanje, prijelom i dizajn naslovnice:

Katerina Vrančić

URL: www.bonacci.hr/publikacije

Ovaj je dokument izrađen uz financijsku podršku Grada Zagreba.

Sadržaj ovoga dokumenta u isključivoj je odgovornosti Bonacci j.d.o.o.

i ni pod kojim se uvjetima ne može smatrati kao odraz stajališta Grada Zagreba.

Projekt podržava Zaklada SOLIDARNA u okviru Fonda za Žene kroz Program za razvoj civilnog društva.

Zagreb, 2024.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001244123.

ISBN: 978-953-46059-2-9

GRAD
ZAGREB

Dunja Bonacci Skenderović

„Ili moja ili ničija!“

Analiza intimnog partnerskog femicida
u Hrvatskoj 2016.-2023.

Zagreb, 2024.

**MUŠKARCI SE BOJE
DA ĆE IH ŽENE ISMIJATI.
ŽENE SE BOJE
DA ĆE IH MUŠKARCI UBITI.**

Margaret Atwood

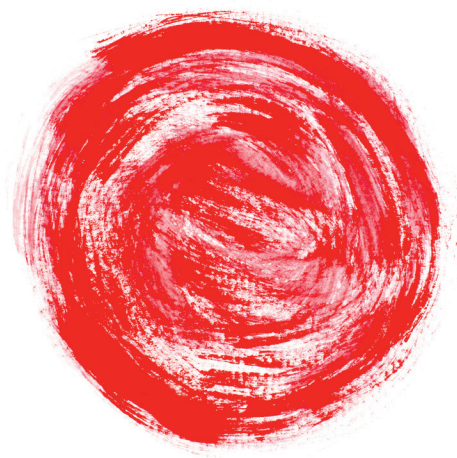
**JOŠ UVIJEK POSTOJI ČVRSTO UVJERENJE
DA JE OBITELJSKO ZLOSTAVLJANJE
PROBLEM PARA,
A NE OPASNO PONAŠANJE POJEDINCA.**

Jane Monckton Smith

**FEMICID JE DRŽAVNO UBOJSTVO
JER NAS DRŽAVA NE ŠTITI.
FEMICID NIJE ZLOČIN IZ STRASTI,
TO JE ZLOČIN MOĆI.**

(Elena Cecchettin – sestra ubijene talijanske studentice,
koju je ubio bivši dečko u studenom 2023.)

Sadržaj

PREDGOVOR.....	9
UVOD	11
Definiranje femicida.....	11
Ciljevi i metodologija istraživanja	12
Postojeći korpus znanja o femicidu u Hrvatskoj.....	14
Napomene o terminologiji	14
Metodološka ograničenja i opis slučajeva	14
POGLAVLJE 1. – INTIMNI PARTNERSKI FEMICID – DESKRIPTIVNA STATISTIKA.....	17
POGLAVLJE 2. VREMENSKA CRTA UBOJSTVA (FEMICIDA) I SLUČAJEVI IZ HRVATSKE	33
Faza 1: Povijest kontrole ili uhođenja	34
Hrvatska	34
Faza 2: Brzina i predanost.....	35
Hrvatska	36
Faza 3: Život u kontroli	37
Hrvatska	45
Faza 4: Okidač.....	47
Hrvatska	47
Faza 5: Eskalacija.....	48
Hrvatska	50
Faza 6: Promjena u razmišljanju.....	51
Hrvatska	52
Faza 7: Planiranje.....	52
Hrvatska	53
Faza 8: Ubojstvo/Femicid i samoubojstvo	55
ZAKLJUČAK.....	57
LITERATURA I IZVORI.....	58
PRILOZI	60
Prilog 1: Upitnik.....	60
Prilog 2: Broj femicida prema gradovima	62
Prilog 3: Inofgrafika: Lista faktora rizika po fazama vremenske crte ubojstva (femicida)	63
Prilog 4: Vremenska crta ubojstva (femicida)	64

Predgovor

Prije otprilike sedam godina opet sam se počela intenzivno baviti problematikom nasilja nad ženama. Kako nisam pomagačke struke, izravan rad sa žrtvama nije u fokusu mogega djelovanja. Međutim, u fokusu su mi prikupljanje podataka, izrada istraživanja i analiza. U fokusu mi je i uočavanje obrazaca nasilja nad ženama, koji itekako postaju uočljivi kada maknemo slojeve predrasuda i mitova, prema kojima je nasilje nad ženama incident ili „ljubavna razmirica“.

Interes za dublje bavljenje temom femicida potaknulo mi je još 2020. godine čitanje knjige novinarki Rachel Louise Snyder "No Visible Bruises: What We Don't Know About Domestic Violence Can Kill Us". Autorica opisuje kako je došlo do osnivanja Femicid watch-a u saveznoj državi Montani u Sjedinjenim Američkim Državama. Tada sam saznala i za Jacquelyn Campbell i njezinu procjenu rizika. Snyder ukazuje na povezanost femicida i prisilne kontrole. Osim toga, ukazuje da je analizom slučajeva femicida moguće uvidjeti obrasce i sličnosti te prepoznati prediktore femicida. Uskoro sam uvidjela da se o femicidu u Hrvatskoj ne piše previše, da se na njega gleda kao na izolirani tragični čin, ali femicid je puno složeniji. Godinu dana kasnije, 2021., Jane Monckton Smith objavila je knjigu „In Control, Dangerous Relationships and How They End in Murder“ u kojoj je opisala vremensku crtu ubojstva i pokazala obrasce intimnog partnerskog (u nastavku: IP) femicida. Ujedno je pokazala da se IP femicid ne događa u vakuumu, nego da postoje znakovi upozorenja. Monckton Smith jasno je naznačila da je u svim vezama IP nasilja koje su završile femicidom prevladavala upravo prisilna kontrola. Od tada sam počela pratiti slučajeve IP femicida u Hrvatskoj, na način da sam sustavno počela bilježiti podatke u, za to posebno napravljenju, tablicu. Tablica je nastala jer sam shvatila da u Hrvatskoj nedostaje detaljnijih podataka o femicidu. Čitajući sve te medijske napise koji su nerijetko opisivali epilog femicida, tj. sudske presude, shvatila sam da se femicid, kao krajnji oblik nasilja nad ženama, percipira kao tragedija koja se ne može spriječiti, u kojoj je počinitelj ili lud od ljubomore ili je ubio ženu jer je „pukao“, implicirajući da je žrtva sigurno nešto napravila da ga isprovocira. Shvatila sam da ne perpetuiraju samo mediji, taj obrazac već da i se to može čuti na sudovima.

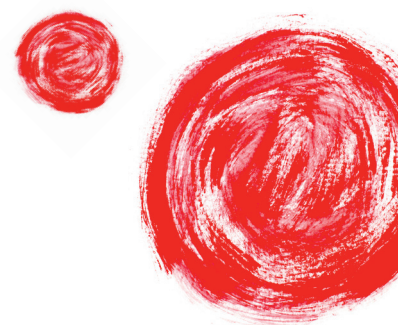
Ovo je osobni projekt u koji sam uložila vlastito vrijeme i resurse, a nastao je iz želje i potrebe da se složi što cjelovitija slika o femicidu. Dubinski me zanima problem IP femicida kao kulminacije intimnog partnerskog nasilja u kojem dominira prisilna kontrola. Da bismo prestali gledati na intimno partnersko nasilje i femicid kao incident, što se veoma često tvrdi kako od strane stručnjaka i stručnjakinja, akademske zajednice, pa na žalost i onih koje rade izravno sa žrtvama, moramo dobro razumjeti prisilnu kontrolu. Kad naučimo što je prisilna kontrola, vidjet ćemo da je ona dominantna u velikom broju slučajeva intimnog partnerskog nasilja; kako onih koji nisu završili femicidom, tako i onih koji jesu.

Analiza u ovom obliku i njezin prijevod na engleski jezik ne bi bili mogući bez Zaklade Solidarna, koja je kroz Fond za žene financijski podržala ovaj projekt. Uz Zakladu Solidarna, projekt je financijski podržala i gospođa Daida Hadžić, kojoj od srca zahvaljujem na nesebičnoj donaciji. Zahvaljujem i apsolvantici psihologije Ivi Marketanović koja je uložila svoje vrijeme u obradu prikupljenih podataka. Zahvaljujem i teologinji, feministkinji i aktivistkinji Lani Bobić te novinarkama Snježani Pavić i Jeleni Jindri koje su prve pročitale rukopis i dale svoje stručno mišljenje.

Želim još zahvaliti svim osobama koje su me na ovaj ili onaj način poticale i podržavale tijekom ovog dugog procesa. Bilo je dana kada sam zbog nedostatka resursa i kapaciteta htjela odustati. Tada bi se odnekud pojavila neka nenadana podrška koja bi me potaknula da nastavim dalje. Hvala i mojoj RMK trojci koja me stalno bodri.

Pred vama se nalazi tiskano izdanje ove analize. Kada sam krenula u ovaj projekt nije mi bilo ni na kraj pameti da bi jednoga dana mogla biti tiskana. Stoga, veliko hvala Gradu Zagrebu na tisku koji je prepoznao važnost ove analize temeljem mjera Zagrebačke strategije za zaštitu od nasilja u obitelji za razdoblje od 2023. do 2025. godine.

UVOD

Definiranje femicida

Femicid je najekstremniji oblik nasilja nad ženama. UN-ove agencije procjenjuju da je u 2022. godini u svijetu ubijeno oko 48 800 žena i djevojaka. Ubili su ih njihovi intimni partneri ili netko od članova njihove obitelji (UNODC i UNWOMEN, 2022, str. 4).

Pojam femicid prvi je put u literaturi zabilježen 1801. godine u knjizi Johna Corrya „Satirični pogled na London na početku devetnaestog stoljeća“. Autor je koristio pojam da bi označio ubojstva žena (Canadian Femicide Observatory for Justice and Accountability). U 20. stoljeću ponovno ga je upotrijebila Diana Russell 1976. godine prilikom svjedočenja na Međunarodnom sudu za zločine protiv žena¹. Diana Russell navodi da je za pojam femicid čula 1974. godine, kada je saznala da Carol Orlock piše antologiju o femicidu. Carol Orlock nikada nije izdala ovu antologiju (Radford i Russell, 1992, str. xiv).

Na međunarodnoj razini ne postoji općeprihvaćena definicija femicida. Međutim, ono što je prihvaćeno u postojećim definicijama femicida je to da je femicid ubojstvo žene zato što je žena. Radi se o rodno uvjetovanom ubojstvu žena, a motiv ubojstva je spol i/ili rod žrtve.

Ujedinjeni narodi definiraju femicid kao namjerno ubojstvo žene motivirano spolom žrtve (UNODC i UNWOMEN, 2023). Bečka deklaracija o femicidu navodi različite oblike femicida: 1) ubojstvo kao rezultat obiteljskog nasilja / nasilja od strane intimnog partnera; 2) mučenje i mizogino ubijanje žena; 3) ubijanje žena u "ime časti"; 4) ciljano ubijanje žena u oružanom sukobu; 5) ubojstvo vezan uz miraz; 6) ubojstvo žena zbog njihove seksualne orijentacije i rodnog identiteta; 7) ubojstvo aboridžinskih i domorodačkih žena i djevojaka zbog njihova spola; 8) žensko čedomorstvo i femicid; 9) smrt kao posljedica sakaćenja ženskih spolnih organa; 10) ubojstvo pod optužbom za vraćanje; 11) druge vrste femicida povezane s bandama, organiziranim kriminalom, drogom, trgovinom ljudima i posjedovanjem oružja (UNESCO, 2013).

Europski institut za ravnopravnost spolova (EIGE) je na temelju iskustva europskih zemalja napravio čak dvije definicije femicida. Prva je opća i temelji se na Bečkoj deklaraciji o femicidu. Ona glasi:

“Pojam femicid odnosi se na ubijanje žena i djevojčica zbog njihova spola, počinjeno i tolerirano od strane privatnih i javnih aktera. Obuhvaća ubojstvo žena kao posljedicu nasilja od intimnog partnera, mučenje i mizogino ubijanje žena, ubojstvo žena i djevojaka u "ime časti" i ubojstvo kao posljedicu

¹ Međunarodni sud za zločine protiv žena bio je sud koji se održao od 4. do 8. ožujka 1976. godine u Bruxellesu. Ovaj međunarodni feministički događaj smatra se zajedničkim činom rođenja koncepta femicida. Imao je za cilj iznijeti u javnost brojne zločine (od brutalnih do suptilnih, od strukturalnih do personalnih) kojima su izložene žene u svijetu.

drugih štetnih postupaka, ciljano oružano ubojstvo žena i djevojaka sukoba i slučajeva femicida povezanih s bandama, organiziranim kriminalom, dilerima droge i trgovinom ženama i djevojkama.“ (EIGE, bez dat.)

Druga je statistička, koja glasi:

“Ubojstvo žena od strane intimnog partnera i smrt žena kao rezultat štetne prakse za žene. Intimni partner je bivši ili sadašnji supružnik ili partner, bez obzira na to dijeli li počinitelj isto prebivalište sa žrtvom.” (EIGE, bez dat.)

Budući da je IP femicid najčešći oblik femicida u svijetu (UNODC i UN WOMEN, 2021, str. 8) i u Hrvatskoj, da o njemu postoji pozamašan korpus literature, da u Hrvatskoj uopće nije istražen, te da se radi o najgorem krajnjem ishodu kontinuuma intimnog partnerskog nasilja i prisilne kontrole, odlučila sam da će se analiza fokusirati isključivo na slučajeve IP femicida u Hrvatskoj u razdoblju od 2016. do 2023. godine. Godina 2016. uzeta je kao početna godina, jer je otada Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u svojim izvještajima počela sustavnije analizirati slučajeve femicida. Premda je kod nekih analiziranih slučajeva femicida počinitelj, osim svoje intimne partnerice, ubio i druge, njoj ili njemu bliske osobe, u analizu nisu ušle osobe koje su ubijene uz žrtvu. Razmatrani slučajevi zadovoljavaju sljedeća tri kriterija: 1) žrtva je žena; 2) žrtva i počinitelj bili su u intimnoj vezi (u bilo kojoj njezinoj fazi, bilo da je veza na početku, u tijeku ili je završila); 3) žrtva je bila primarna meta ubojstva.

Ciljevi i metodologija istraživanja

Ova analiza IP femicida polazi od sljedećih postavki.

- IP femicid je planirano, namjerno i predvidljivo ubojstvo žene od strane njezinog sadašnjeg ili bivšeg intimnog partnera.
- IP femicid ima dinamiku i obrazac po kojem se događa.
- IP femicid se, zbog svoje predvidljivosti i postojanja obrasca, u određenom broju slučajeva može spriječiti (Sheehy, 2015).

Analiza je podijeljena na dva dijela. U prvom dijelu je, koristeći deskriptivnu statistiku, izložen statistički prikaz slučajeva IP femicida u Hrvatskoj u navedenom razdoblju.

Drugi dio je kombinacija teorije i analize pojedinih slučajeva IP femicida u Hrvatskoj. Za teorijski okvir uzeta je vremenska crta ubojstva (femicida)² koju je napravila Jane Monckton Smith. Vremenska crta ubojstva (femicida) jasno i nedvojbeno pokazuje da se IP femicid odvija po obrascu, da ima dinamiku i da je namjerno i planirano ubojstvo. Ona je jedinstven i izvanredan alat koji jasno i nedvojbeno dokazuje postavke od kojih ova analiza polazi, a dinamika femicida postaje jasno vidljiva. Vremenska crta ubojstva (femicida) je korištena kao metodološka podloga za analizu slučajeva IP femicida u Hrvatskoj. Svaka faza vremenske crte detaljno je teorijski pojašnjena i ilustrirana dijelovima slučajeva iz Hrvatske.

² Engleski naziv vremenske crte je *Homicide timeline* pa je zbog tog razloga prevedena kao vremenska crta ubojstva. Zbog jasnoće i kako bi istaknula da se radi o femicidu u zagradu sam dodala riječ *femicid*.

Analiza sadrži 56 slučajeva femicida koji su se dogodili u Hrvatskoj u razdoblju od 2016. do 2023. godine. Kao početna točka broja slučajeva uzete su brojke iz izvještaja Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova (u nastavku: PRS), a radi se o brojkama dobivenima od Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (u nastavku: MUP RH). Međutim, broj slučajeva u analizi i broj slučajeva u izvješćima PRS ne poklapa se uvijek. Kod nekih godina, ta je brojka viša, kod nekih niža. Radi se o minimalnoj razlici prikazanoj u tablici 1. Razlog postojanja diskrepancije nije predmet ove analize, međutim, jasno ukazuje da je itekako potrebno mnogo sistematičnije prikupljati podatke o femicidu u Hrvatskoj.

Tablica 1: Razlika između brojeva žrtava IP femicida u izvještajima PRS i ove analize

Godina	Broj slučajeva IP femicida prema izvještajima PRS (2019, 2024)	Broj slučajeva u ovoj analizi
2016.	12	11
2017.	9	10
2018.	4	4
2019.	6	5
2020.	9	10
2021.	4	5
2022.	6	6
2023.	5	5

Nakon utvrđivanja broja slučajeva, a prije samog pretraživanja, napravljen je veliki upitnik podijeljen na različite kategorije. Svaka kategorija sadržavala je potkategorije. Zbog količine podataka, ali i nedostatka nekih podataka, od nekih se kategorija i potkategorija odustalo. Krajnja verzija upitnika imala je ukupno 51 kategoriju i potkategoriju³. Upitnik sadrži socio-demografska pitanja, pitanja o odnosu žrtve i počinitelja i o njihovoj vezi, zatim pitanja o načinu počinjenja femicida, kao i o epilogu slučaja. Važan dio upitnika čine i pitanja vezana uz faze vremenske crte ubojstva (femicida).

Paralelno se radilo pretraživanje slučajeva femicida putem medijskih portala korištenjem ključnih riječi (ubojstvo žene, ubojstvo partnerice, ubio ženu, ubio partnericu, femicid). Pretraga se radila ili putem Googlea ili putem tražilica na samim medijskim portalima. Kada bi našla slučaj, nastavila bi pretragu koristeći nove ključne riječi, primjerice ime i prezime žrtve i/ili počinitelja. Poveznica svakog pregledanog članak spremljena je u bazu. Uz medije kao primarni izvori uzeti su i opisi slučajeva iz izvještaja PRS. Podaci o broju nepravomoćnih i pravomoćnih presuda dobiveni su od Ministarstva pravosuđa.

Nakon što su svi odgovori uneseni u upitnik, uslijedila je obrada i analiza. Obrada je napravljena koristeći SPSS. Dio kategorija nije se mogao kvantificirati pa se kod daljnje analize koristilo grupiranje odgovora, kako bi se vidjele sličnosti i razlike među analiziranim slučajevima femicida. Ovo se prvenstveno odnosi na potkategorije koje se tiču vremenske crte femicida.

³ Vidi Prilog 1: Upitnik

Postojeći korpus znanja o femicidu u Hrvatskoj

Dok je u zemljama regije (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Sjeverna Makedonija, Srbija) u posljednjih nekoliko godina objavljen veći broj istraživanja i analiza na temu femicida (Konstantinović Vilić, Petrušić i Beker, 2019; Petrušić, Žunić i Vilić, 2019; Konstantinović Vilić i Petrušić, 2021; UNDP, 2021; Konstantinović Vilić, Petrušić, Filipović, Bužanin i Nedić, 2022; Beker, 2023; Gaber-Damjanovska i Gajdova, 2023; Gërxhaliu-Krasniqi i Caka-Nimani 2024), u Hrvatskoj je broj znanstvenih članaka, istraživanja i analiza zanemariv. Radi se o svega dva znanstvena članka i jednoj statističkoj analizi. Znanstvene članke su napisale Dalida Ritossa i Mirissabell Škorić. One u njima analiziraju sudske prakse i tematiziraju problematiku teškog ubojstva ranije zlostavljane bliske osobe (Ritossa i Škorić, 2021; Škorić i Ritossa, 2022). MUP RH napravilo je „Statistički prikaz rezultata istraživanja ubojstava žena u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2016.- 2020. godine – Femicid Watch“. Međutim, MUP RH ovdje je obuhvatio sve slučajeve ubojstava žena, „bez obzira radi li se o femicidu“ (MUP RH, bez dat., str 1.). Osim što sam naslov prikaza zavarava jer se ne bavi isključivo slučajevima femicida, prikaz obrađenih podataka ne ide dublje od deskriptivne statistike.

Ovaj statistički prikaz MUP-a RH može ukazati na neke trendove, ali pokazuje i nerazumijevanje i nedostatak znanja o prisilnoj kontroli i dinamici femicida. MUP RH, koji ima pristup podacima i izvorima, mogao je napraviti mnogo bolju, kvalitetniju i opsežniju analizu femicida.

Napomene o terminologiji

Evan Stark (2007) i Jane Mockton Smith (2022) u svojim knjigama za zlostavljače koji koriste prisilnu kontrolu koriste izraz *Controller ili person who controls ili controlling person/people*. Doslovni prijevod termina *controller* na hrvatski jezik bio bi kontrolor ili osoba koja kontrolira, međutim, imala bi sasvim drugačiju konotaciju od one koju Stark i Monckton Smith koriste. Stoga se u analizi umjesto doslovnog prijevoda *controller* koriste dva druga termina.

Prvi je zlostavljač, kojim je obuhvaćen intimni partner koji je zlostavljao ili je vršio prisilnu kontrolu nad svojom partnericom ili suprugom (bivšom ili sadašnjom). Drugi je počinitelj femicida ili počinitelj. Ovaj termin najviše se koristi u potpoglavlju „Faza 8: Femicid“ jer se želi istaknuti da je osoba ubila svoju žrtvu. Ovaj izraz korišten je kod svih slučajeva koji su ili dobili sudski epilog ili je muškarac izvršio samoubojstvo nakon femicida. Kod slučajeva koji nisu još dobili sudski epilog, ispred riječi počinitelj korištena je riječ *navodni*.

Metodološka ograničenja i opis slučajeva

Kao što je navedeno, kao primarni izvor za prikupljanje slučajeva IP femicida korišteni su mediji koje sam nadopunjavala slučajevima dostupnima u godišnjim izvješćima Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. Zbog ograničenosti izvora postoji mogućnost da neki opisi slučajeva femicida ne korespondiraju s policijskim izvješćima ili sudskim presudama.

Glavno metodološko ograničenje analize je nedostatak podataka o pregledanim slučajevima IP femicida u Hrvatskoj u promatranom razdoblju. Zbog tog razloga analiza ne sadržava detaljnu analizu svakog pojedinog slučaja femicida, kao ni studije slučaja. Ono što je napravljeno je da je za svaku fazu vremenske crte ubojstva (femicida) apstrahiran dio određenog slučaja koji je stavljen u teorijski okvir.

Opisani slučajevi maksimalno su anonimizirani pa se ne navode niti imena žrtava i počinitelja / zlostavljača, niti geografska lokacija, niti godina kada se femicid dogodio kako bi se u što većoj mjeri poštovala privatnost žrtve i njezine porodice.

POGLAVLJE 1.

– Intimni partnerski femicid

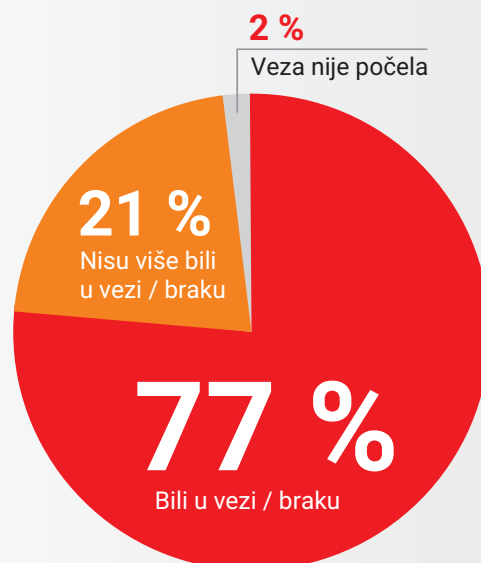
– deskriptivna statistika

Kao što je već prije navedeno, analiza obuhvaća 56 slučajeva IP femicida koji su se dogodili na teritoriju RH u razdoblju od 2016. do 2023. godine. Gore, u tablici 1, prikazan je broj slučajeva IP femicida po godinama.

Status veze žrtve i počinitelja

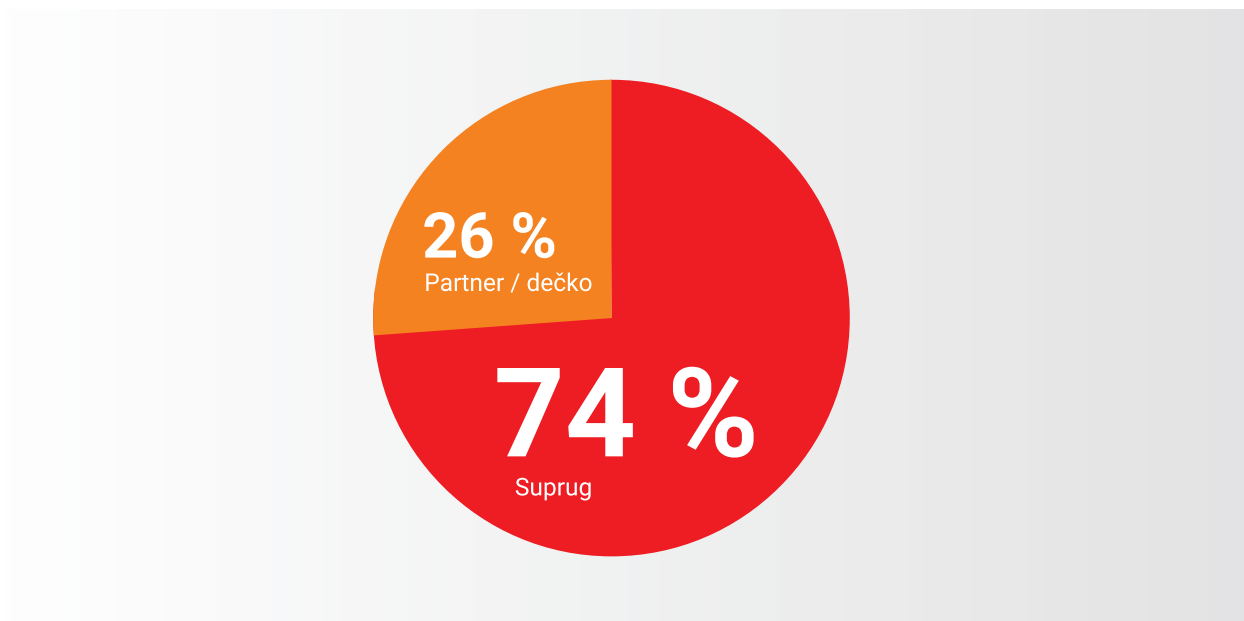
IP partnerski femicid obuhvaća parove koji su bili u intimnoj vezi, bilo da su bivši ili trenutni supružnici ili partneri u trenutku počinjenja femicida. Prikupljeni podaci pokazuju da su žrtva i počinitelj u trenutku počinjenja femicida u čak 77 % (N=43) slučajeva bili u braku ili u vezi. U 21 % (N=12) slučajeva žrtva i počinitelj prekinuli su vezu ili je brak rastavljen u trenutku femicida. U jednom slučaju (2 %) femicid je počinio muškarac s kojim žrtva nije bila u vezi, ali postoje indicije da je on inzistirao na tome da budu u vezi.

Grafikon 1: Status veze u trenutku počinjenja femicida

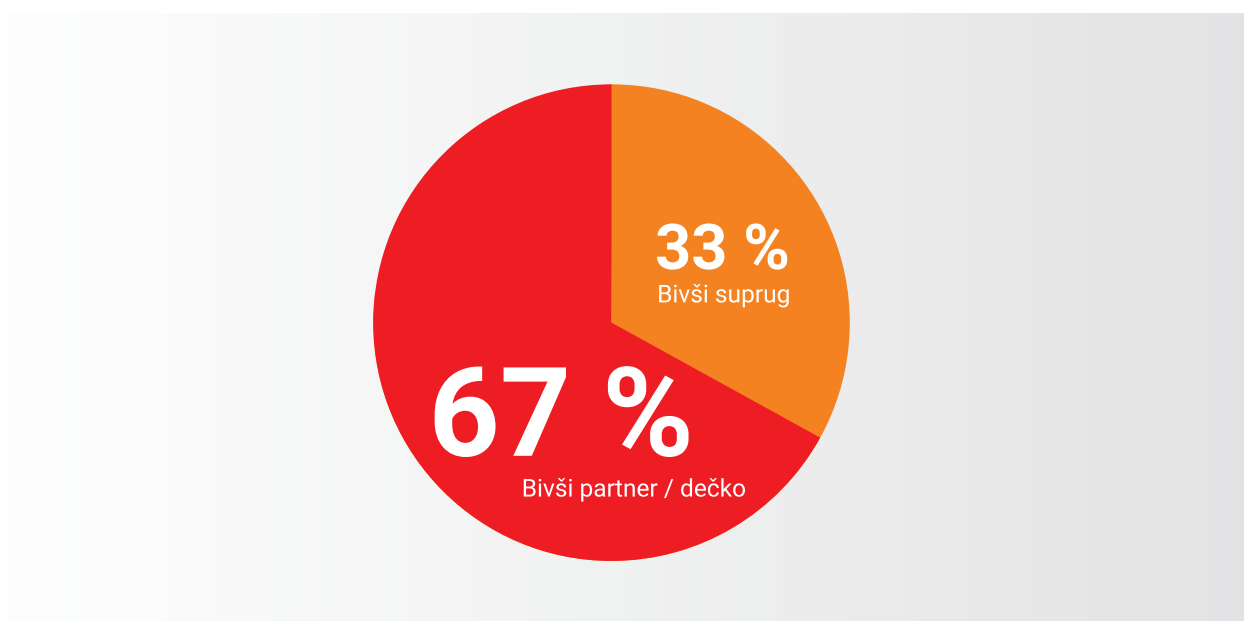
Od ukupnog broja slučajeva u kojima su počinitelj i žrtva bili u braku ili vezi (N=43) u trenutku počinjenja femicida, u čak 74 % (N=32) slučajeva žrtva i počinitelj su bili u braku. U 26 % (N=11) slučajeva su bili u partnerskoj vezi.

Grafikon 2: Femicid po počinitelju kada su parovi bili u vezi/braku

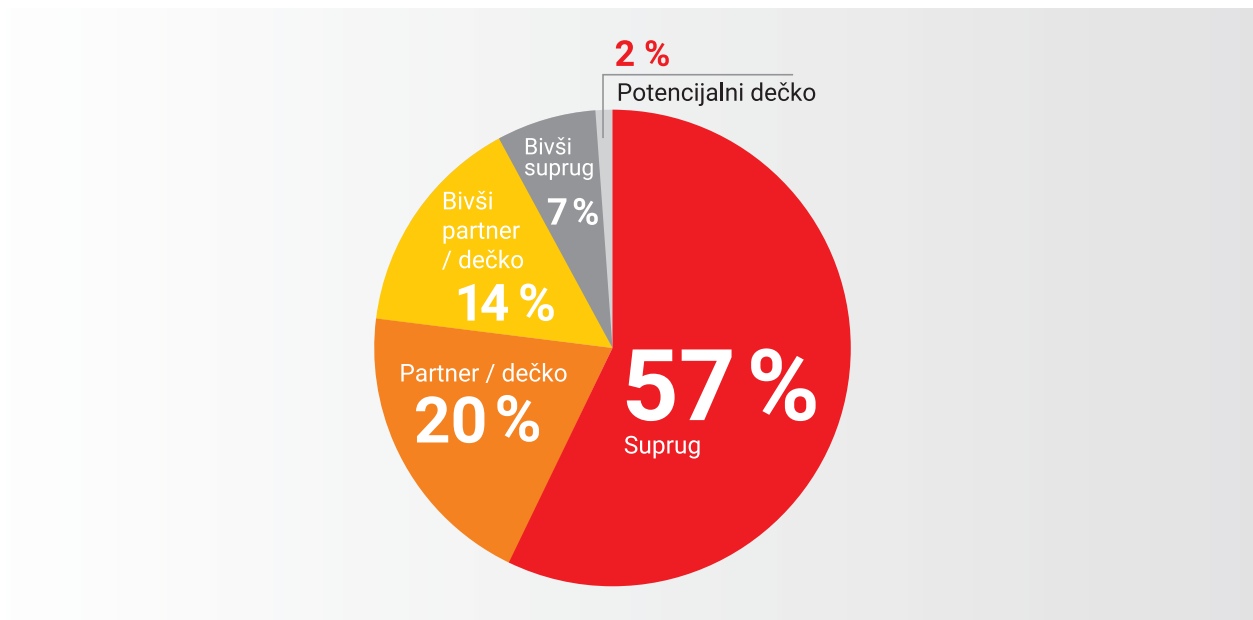
Od ukupnog broja slučajeva gdje je došlo do prekida veze prije femicida (N=12), počinitelj je u 67 % (N=8) bio bivši partner, a u 33 % (N=4) bio bivši suprug.

Grafikon 3: Femicid po počinitelju kada parovi nisu bili u vezi/braku

Što se tiče odnosa počinitelja i žrtve u trenutku počinjenja femicida, u 57 % (N=32) slučajeva žrtva i počinitelj su bili u braku. U 20 % (N=11) slučajeva žrtva i počinitelj su bili partneri. U 14 % (N=8) slučajeva žrtva i počinitelj su bili bivši partneri. U 7 % (N=4) slučajeva žrtva i počinitelj su bili bivši supružnici. U 2 % (N=1) slučajeva žrtva i počinitelj nisu bili još u vezi.

Grafikon 4: Status veze počinitelja i žrtve prema pojedinačnim kategorijama

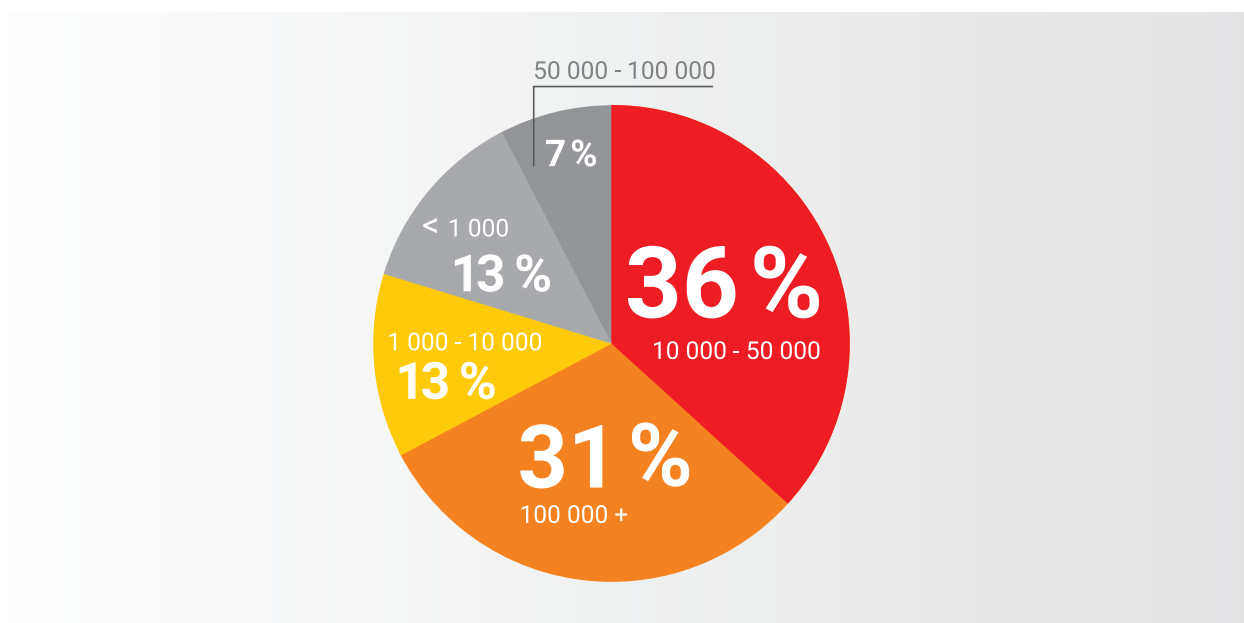
Premda će daljnja analiza pokazati da su želja žrtve da napusti nasilnika i pokretanje brakorazvodne parnice veliki faktor rizika za femicid, podaci ukazuju da su većinu žena u Hrvatskoj ubili njihovi supruzi. S druge strane, u slučajevima kada je došlo do prekida veze ili braka, većinu žena su ubili njihovi bivši partneri, osobe s kojima one nisu više bile u vezi (ne braku, već vezi).

Geografska rasprostranjenost femicida⁴

Prema prikupljenim podacima, većina femicida (N=41) počinjena je u urbanim područjima, dok je u ruralnim područjima ukupno počinjeno 14 femicida. Jedan femicid počinjen je na brodu, usred akvatorija. Budući da se mjesto femicida nije moglo kategorizirati ni kao urbano ni kao ruralno, nije pribrojan razmatranim slučajevima u ovoj kategoriji. Prema veličini naselja, situacija je sljedeća:

U mjestima s manje od 1000 stanovnika počinjeno je 13 % (N=7) femicida. U mjestima između 1000 i 10 000 stanovnika, također je počinjeno 13 % (N=7) femicida. U mjestima između 10 000 do 50 000 stanovnika počinjen je najveći broj femicida 36 % (N=20). U mjestima koja imaju između 50 000 do 100 000 stanovnika počinjeno je 7 % (N=4) femicida. U mjestima iznad 100 000 stanovnika počinjeno je 31 % (N=17) femicida.

Grafikon 5: Rasprostranjenost femicida prema veličini mjesta

⁴ Kod svakog evidentiranog slučaja zabilježeno je mjesto počinjenja femicide. U kasnijoj obradi putem SPSS-a, geografske lokacije podijeljene su prema broju stanovnika, uz napomenu da u urbana područja spadaju sva naselja veća od 10 000 stanovnika, a u ruralna sva ispod 10 000 stanovnika.

Broj slučajeva femicida prema gradovima i mjestima počinjenja

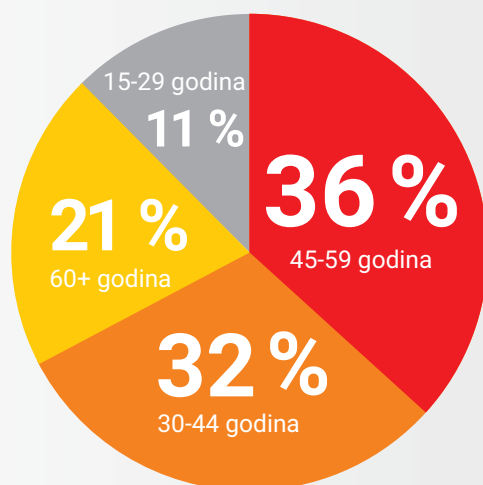
Karta 1: Mapa femicida

Starost žrtve i počinitelja⁵

Kada se pogleda **dob žrtava** IP femicida⁶, situacija je sljedeća. U dobnoj kategoriji od 15 do 29 godina starosti bilo je 11 % (N=6) žrtava. U dobnoj kategoriji od 30 do 44 godina starosti bilo je 32 % (N=18) žrtava. U dobnoj kategoriji od 45 do 59 godina starosti bilo je 36 % (N=20) žrtava. U dobnoj kategoriji od 60 i više godina starosti bilo je 21 % (N=12) žrtava. Najmlađa žrtva femicida je imala 16 godina, a najstarija 79.

Grafikon 6: Starost žrtve

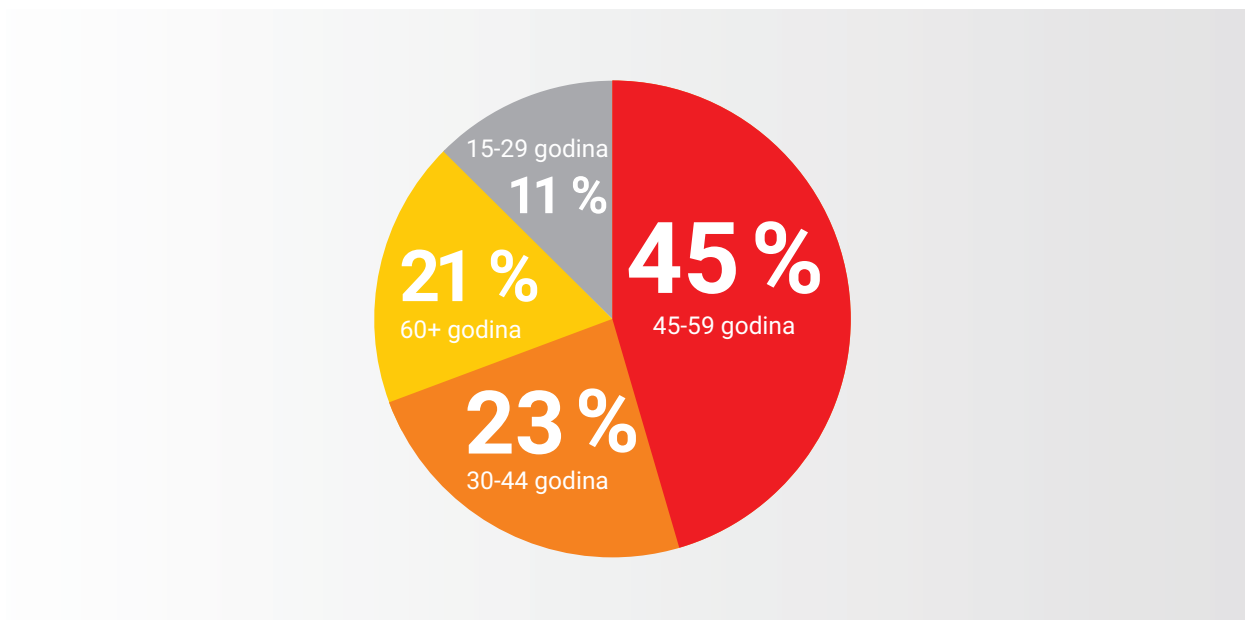

Prema dobi **počinitelja femicida**, u dobnoj kategoriji između 15 i 29 godina je bilo 11 % (N=6). U dobnoj kategoriji između 30 i 44 godine, 23 % (N=13). U dobnoj kategoriji između 45 i 59 godina starosti 45 % (N=25) počinitelja. Počinitelja starih 60 i više godina je bilo 21 % (N=12). Najmlađi počinitelj je imao 19 godina, a najstariji 82 godine.

⁵ Kod varijabli „Dob žrtve i dob počinitelja“ sam uzela raspon godina prema UNODC metodologiji navedenoj u UNODC, UN Women. Statistical framework for measuring the gender-related killing of women and girls (also referred to as “femicide/ feminicide”). Vienna: UNODC and UNWomen; 2021.

⁶ Analiza dobi obuhvatila je isključivo žene koje su ubili njihovi intimni parteri. Prilikom prikupljanja podataka bilježila sam i žrtve koje je počinitelj ubio prilikom izvršenja femicida, ali s njima nije bio u intimnoj vezi i na njih ću se osvrnuti na kraju statističke analize.

Grafikon 7: Starost počinitelja

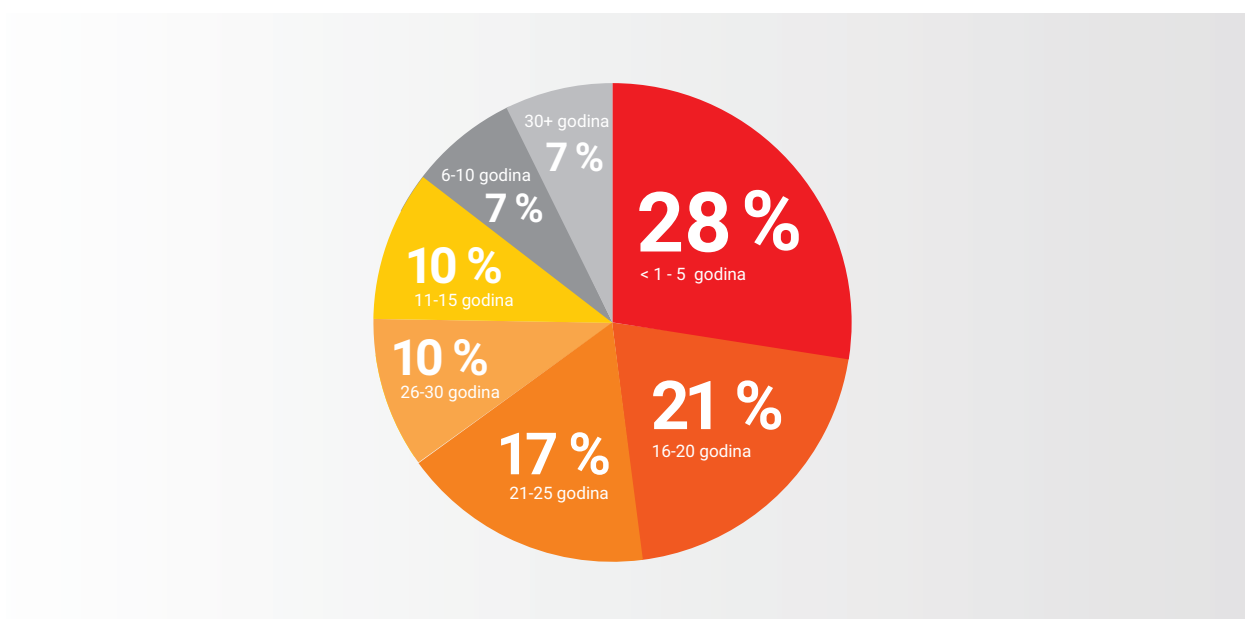

Dužina trajanja veze

Kako bi se vidjelo igra li dužina veze ulogu kod femicida, jedna od kategorija upitnika bila je dužina trajanja veze. Zbog limitiranosti izvora u 48 % (N=27) slučajeva nije bilo moguće naći informacije o dužini trajanja veze. Kod preostalih 29 slučajeva situacija je sljedeća:

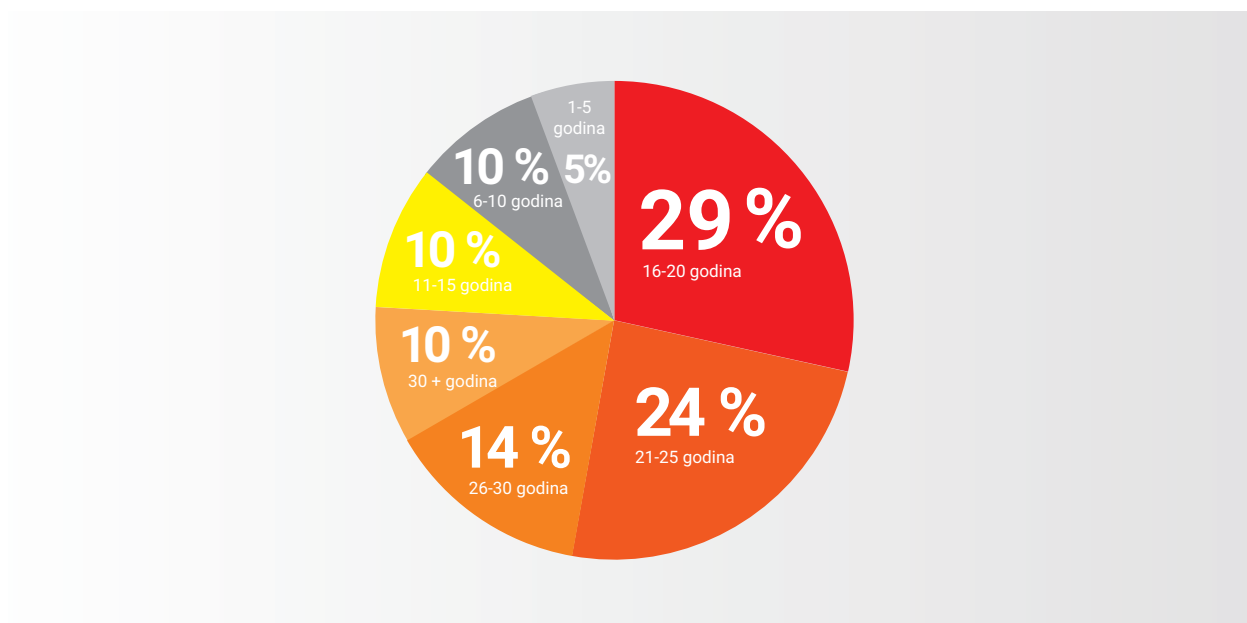
U 28 % (N=8) veza je trajala između dva mjeseca do 5 godina. U 7 % (N=2) slučajeva veze su trajale 6 do 10 godina. U 10 % slučajeva (N=3) veze su trajale 11 do 15 godina. U 21 % (N=6) veza je trajala 16 do 20 godina. U 17 % (N=5) veza je trajala 21 do 25 godina, u 10 % slučajeva (N=3) veze su trajale od 26 do 30 godina. U 7 % (N=2) slučajeva veze su trajale 30 i više godina prije nego što je počinjen femicid.

Grafikon 8: Dužina trajanja veze/braka (u godinama)

Budući da je najveći broj slučajeva femicida počinjen kada su žrtva i počinitelj bili u braku posebno su promotreni ti podaci. Od ukupno 32 slučaja nađene su informacije za njih 21. U 5 % (N=1) brak je trajao 1 do 5 godina prije nego što je počinitelj ubio svoju suprugu. U 10 % (N=2) brak je trajao 6 do 10 godina. U 10 % (N=2) slučajeva brak je trajao 11 do 15 godina. U 29 % (N=6) slučajeva brak je trajao 16 do 20 godina. U 24 % (N=5) slučajeva brak je trajao 21 do 25 godina. U 14 % (N=3) slučajeva brak je trajao 26 do 30 godina. U 10 % (N=2) brak je trajao 30 ili više godina.

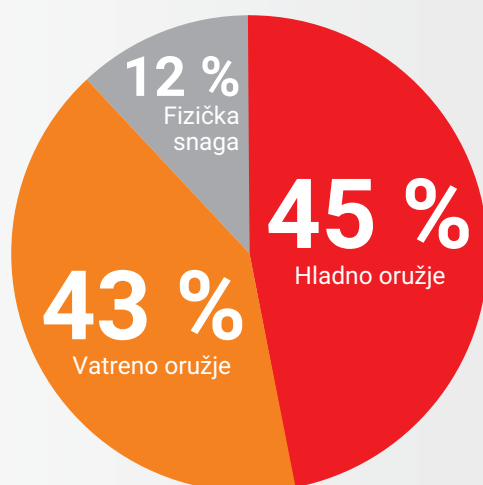
Grafikon 9: Dužina trajanja braka (u godinama)

Način počinjena femicida

Sredstva kojima su počinitelji izvršili femicid podijeljen je u tri kategorije: vatreno oružje, hladno oružje i fizička snaga. U najvećem broju slučajeva 45 % (N= 25) počinitelj je koristio hladno oružje, u 43 % (N=24) počinitelj je koristio vatreno oružje, u 12 % (N=7) je koristio fizičku snagu da bi počinio femicid.

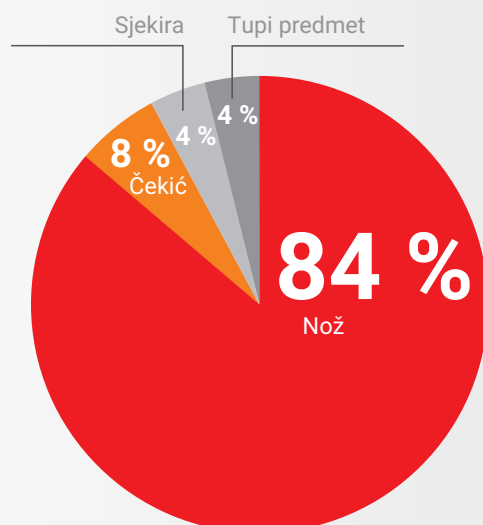
Grafikon 10: Način počinjenja femicida

Hladno oružje

Od hladnog oružja, u najvećem broju femicida korišten je nož 84 % (N=21) kao sredstvo izvršenja. Čekić je korišten u dva (8 %) slučaja, dok su sjekira i tupi predmet, svaki posebno korišteni jednom (4 %).

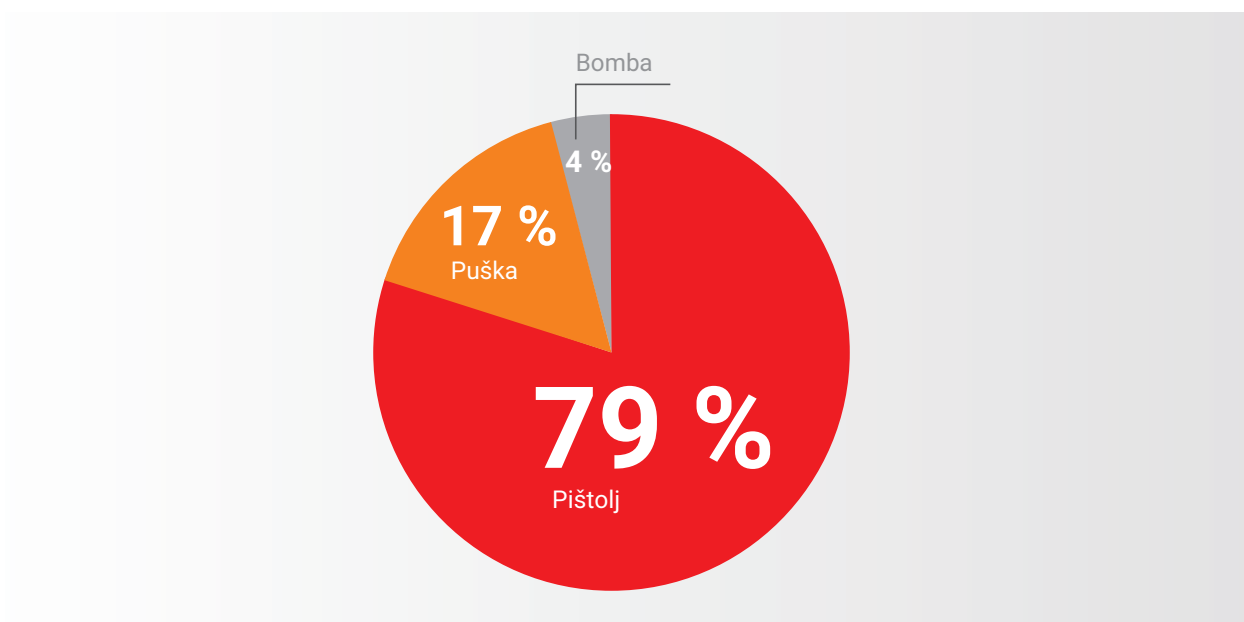
Grafikon 11: Vrsta hladnog oružja

Vatreno oružje

Od vatrenog oružja, u najvećem broju slučajeva korišten je pištolj 79 % (N=19), zatim puška 17 % (N=4) te bomba 4 % (N=1) kao sredstva za izvršenje femicida. Vatreno oružje počinitelji su posjedovali ilegalno u 79 % (N=21) slučajeva, a legalno u 21 % (N=5) slučajeva. Potrebno je posebno naglasiti da kod pet slučajeva, kada je prilikom femicida korišteno legalno posjedovano oružje, to oružje su u svih pet slučajeva koristili policajci, a oružje je bilo njihov službeni pištolj.

Grafikon 12: Vrsta vatrenog oružja

Fizička snaga

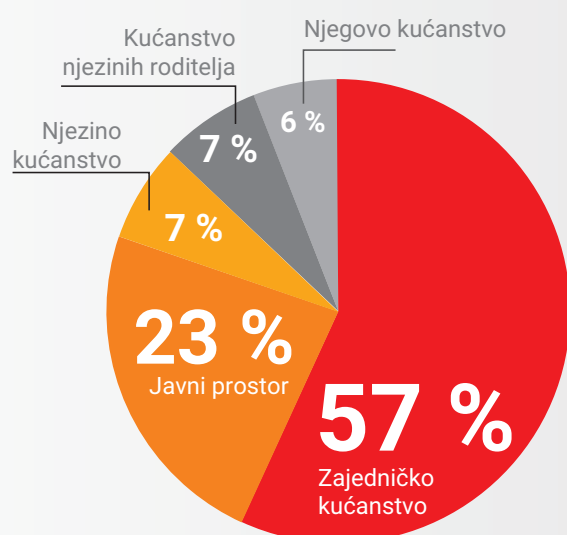
Kao što je gore navedeno, počinitelji su u sedam slučajeva koristili fizičku snagu prilikom izvršenja femicida. U tri je slučaja počinitelj do smrti pretukao ženu. U dva je slučaja žrtva udavljena. U jednom je slučaju žrtva gurnuta te je od posljedica pada umrla. Također, u jednom slučaju počinitelj je prvo ženu pretukao, a zatim bacio u more gdje se ona utopila.

Budući da je najveći broj slučajeva femicida počinjen kada su žrtva i počinitelj bili u braku posebno su promotreni ti podaci. Tako što se tiče metode koju je suprug koristio pri izvršenju femicida, u najvećem broju slučajeva žena je ubijena vatrenim oružjem 44 % (N=14), zatim hladnim oružjem 41 % (N=13), dok je u 15 % (N=5) slučajeva počinitelj koristio fizičku snagu.

Mjesto počinjenja

Dom i dalje ostaje najnesigurnije mjesto za ženu, jer u čak 57 % (N=32) femicid je počinjen u zajedničkom kućanstvu počinitelja i žrtve⁷. U 23 % (N=13) slučajeva femicid je počinjen u javnom prostoru, u 7 % (N=4) u njezinom kućanstvu. U istom postotku od 7 % (N=4) femicid je počinjen u kućanstvu njezinih roditelja, a u 5 % (N=3) u njegovom kućanstvu. Pogledaju li se pobliže ovi podaci, uočava se da je u većini slučajeva, čak 71 % (N=40) femicid je izvršen u kućanstvu u kojem je žrtva trenutno boravila, bilo da se radi o zajedničkom kućanstvu koje je dijelila s počiniteljem, bilo da se radi o njezinom ili kućanstvu njezinih roditelja.

Grafikon 13: Mjesto počinjenja femicida

Zajedničko, njezino ili kućanstvo njezinih roditelja

Prilikom prikupljanja podataka o mjestu počinjenja femicida zanimalo me, ako žrtva i počinitelj u trenutku počinjenja femicida nisu živjeli zajedno, kako je počinitelj dobio pristup u kućanstvo u kojem je žrtva boravila. Podaci su prikupljeni za 8 slučajeva i u ovih 8 slučajeva radilo se o tome da je žrtva boravila ili u vlastitom kućanstvu ili kućanstvu svojih roditelja. U 37,5 % (N=3) počinitelj je provalio u kućanstvo gdje je žrtva boravila. U 37,5 % (N=3) počinitelj je došao na vrata mjesta boravka žrtve te mu je ona ili netko od ukućana otvorio. U 12,5 % (N=1) slučajeva počinitelj je ušetao u dvorište kuće. Također, u 12,5 % (N=1) slučajeva počinitelj je imao ključ njezinog stana.

⁷ Pod kategorijom kućanstvo su ubrojani i slučajevi kada je femicid počinjen pred vratima (na pragu) zajedničkog kućanstva ili njezinog kućanstva ili kućanstva njezinih roditelja.

Javni prostor

Kao što je gore navedeno u 23 % (N=13) slučajeva femicid je počinjen u javnom prostoru. U šest slučajeva počinitelj je sačekao žrtvu te ju je ubio. Također, u šest slučajeva počinitelj je dogovorio sastanak sa žrtvom te je potom ubio. U jednom slučaju je femicid počinjen na javnom mjestu, počinitelj je progonio žrtvu koja je pobjegla iz zajedničkog kućanstva te ju je ubio u poslovnom prostoru u koji se žrtva sklonila.

U slučajevima kada je počinitelj sačekao žrtvu te je ubio to se dogodilo na sljedećim javnim mjestima: u dva slučaja ispred zgrade u kojoj je žena živjela, dva slučaja na njezinom radnom mjestu, jedan slučaj u garaži kod njezinog radnog mjesta i jedan u parku, s tim da je u tom slučaju počinitelj prvo sačekao žrtvu nedaleko od njezine kuće.

U slučajevima kada je počinitelj dogovorio sastanak sa žrtvom, femicid je u čak 4 slučaja počinio u automobilu koji je nakon femicida nađen parkiran na javnom mjestu. U jednom slučaju femicid je počinjen na jahti, a u jednom na izoliranom i nefrekventnom željezničkom kolodvoru. U skoro svakom od ovih slučajeva, počinitelj je izolirao žrtvu i stavio je u ograničen prostor u kojem ona nije imala mogućnost pobjeći.

Kada se pogleda mjesto izvršenja u slučajevima femicida u kojima je suprug ubio suprugu, u 75 % (N=24) slučajeva femicid je izvršen u zajedničkom kućanstvu. U 16 % (N=5) slučajeva u javnom prostoru. U 9 % (N=3) slučajeva u kućanstvu njezinih roditelja. Mjesto gdje žrtva trenutno boravi je i u ovim slučajevima najčešće mjesto počinjenja femicida.

Prijava institucijama

Jedan od faktora rizika je postojanje nasilja i/ili prisilne kontrole u vezi. Ako se nasilje prijavi institucijama i ako iste pravovremeno i adekvatno reagiraju, femicid može biti spriječen. S prisilnom kontrolom malo je teže, budući da je institucije još uvijek ne prepoznaju. Stoga su u upitnik uvrštena dva povezana pitanja. Prvo se odnosilo na postojanje nasilja i/ili prisilne kontrole u vezi. Drugo je proizlazilo iz prvog te se u njemu pitalo, ako je utvrđeno nasilje i/ili prisilna kontrola, je li prijavljeno institucijama.

Zbog ograničenosti izvora za čak 57 % (N=32) nisu nađene informacija o tome je li muškarac zlostavljao i/ili kontrolirao svoju partnericu/suprugu. Nepostojanje informacije nikako ne sugerira da zlostavljanja i/ili kontrole nije bilo, te bi bilo važno da se svaki od ovih slučajeva dodatno prouči i analizira. Vrlo je vjerojatno da će se i kod ovih slučajeva pokazati da je femicidu prethodilo zlostavljanje i/ili kontrola koja nije prijavljena. U 43 % (N=24) nađena je informacija da je počinitelj bio nasilan i/ili kontrolirajući prema žrtvi tijekom trajanja veze. Drugim riječima, ustanovljen je kontinuum nasilja u intimnoj partnerskoj vezi.

Vežano uz prijave nadležnim institucijama, u 24 slučaja u kojima je ustanovljeno nasilje i/ili kontrola, u čak 66 % (N=16) nasilje i/ili kontrola su bili prijavljeni. Neki od zlostavljača su bili prekršajno gonjeni, neki su dobili kaznene prijave, neki zabrane prilaska, neki su bili čak osuđeni na uvjetne kazne zatvora uz rok kušnje. Svejedno, epilog svake od ovih priča bio je femicid.

Druge žrtve

Glavna meta počinitelju IP femicida je njegova bivša partnerica. Međutim, u nekim slučajevima u Hrvatskoj je tijekom izvršenja femicida došlo do usmrćivanja i/ili ranjavanja i žrtvi bliskih osoba koje su se našle na istom mjestu ili u istom prostoru sa žrtvom. U promatranom uzorku od 56 slučajeva, ubojstvo druge osobe ili osoba koji su se našli u prisustvu (bivše) intimne partnerice dogodilo se u 11 % (N=6) slučajeva. Ubijeno je i/ili ranjeno još ukupno 12 osoba (od toga ih je 9 ubijeno, a ostale su bile teže ili lakše ranjene). Međutim, nema informacija je li neka od njih kasnije možda umrla od posljedica ranjavanja. Pretežno se radi o bliskim članovima obitelji žrtve (majka, otac, sestre, rođakinje, bake, dijete iz prethodne veze). U jednom slučaju počinitelj je ubio zajedničko dijete, a u jednom vlastitu majku.

Epilog: Suđenje – Suicid

Nije rijetkost da nakon što počini femicid, počinitelj počini i suicid. Kod promatranih slučajeva IP femicida u Hrvatskoj, u čak 41 % (N=23) počinitelj je počinio samoubojstvo. U preostalih 59 % (N=33) slučajeva počinitelj ili nije pokušao samoubojstvo ili je pokušao, ali nije uspio⁸. Protiv ovih počinitelja podignuta je optužnica.

Grafikon 14: Samoubojstvo

U 33 slučaja kada počinitelj nakon femicida nije počinio samoubojstvo ili nije uspio u pokušaju samoubojstva, došlo je do podizanja optužnice. U 45 % (N=15) slučajeva podignuta je optužnica za ubojstvo (čl. 110 KZ-a), u 39 % (N=13) podignuta je optužnica za teško ubojstvo (čl. 111 KZ-a), dok u 15 % (N=5) slučajeva nije bilo moguće saznati koja je vrsta optužnice podignuta.

⁸ Svjesno sam odlučila posebno brojati slučajeve neuspjelog pokušaja suicida počinitelja. Naime, fokus epiloga sam stavila na samoubojstvo i na sudski postupak. Budući da je epilog neuspjelog suicida podizanje kaznene prijave, ti slučajevi pribrojani su sudskim postupcima.

U 33 slučaja kod kojih je podignuta optužnica, iz dostupnih izvora utvrđen je daljnji tijek slučaja. Tako je u 64 % (N=21) donesena pravomoćna presuda, u 6 % (N=2) počinitelji su smješteni na psihijatriju, u 3 % (N=1) još nije izrečena pravomoćna presuda, u 3 % (N=1) je obustavljena istraga, u 3 % (N=1) počinitelj je umro prije početka suđenja. Za 21 % (N=7) slučajeva, informacije o sudskom epilogu nisu bile dostupne (suđenje nije počelo, nije završilo ili nema informacija).

Kod 18 slučajeva dobiveni su podaci o nepravomoćnoj i o pravomoćnoj presudi⁹ (vidi tablicu 2). Prosječan broj dodijeljenih godina zatvora kod nepravomoćnih presuda bio je 17,6 godina; a kod pravomoćnih 18,9 godina. Zamijećen je trend povećanja broja godina kod pravomoćnih presuda u prosjeku od 4,6 godina (najviša je podignuta za 8 godina, najmanja za 2 godine). U promatranom periodu, kod tri nepravomoćne presude došlo je do smanjenja broja godina pravomoćne presude; u prosjeku od 4.8 godina (najviše je smanjena za 6.5 godina, a najmanje za 3 godine). Najveća pravomoćna presuda za ubojstvo žene je bila 35 godina, a najniža 3,5 godina.

Tablica 2: Nepravomoćne i pravomoćne presude

nepravomoćna	pravomoćna	Razlika pravomoćna- nepravomoćna
25	25	0
10	3.5	-6.5
11	18	7
30	25	-5
15	21	6
18	21	3
14	14	0
14	14	0
17	20	3
15	15	0
13	21	8
9	13	4
13	13	0
25	25	0
8	10	2
38	35	-3
15	19	4
27	27	0

⁹ U obzir su uzeti samo slučajevi za koje se moglo utvrditi koja je i nepravomoćna i pravomoćna presuda izrečena počinitelju femicida.

Ipak, ovdje je važno spomenuti i slučaj femicida¹⁰ koji prvo bilo kvalificiran kao teško ubojstvo te je počinitelj nepravomoćno osuđen na 34 godine zatvora. Vrhovni sud tražio je od Županijskog suda da preinači kvalifikaciju iz teškog ubojstvo u ubojstvo¹¹. Nakon prekvalifikacije uslijedilo je novo suđenje te je počinitelj u srpnju 2022. godine osuđen na 17 godina zatvora. Olakotne okolnosti uzete kod izricanja nove kazne bile su da do sada nije kažnjavan, da je neubrojiv, da ima PTSP i da je hrvatski branitelj. U travnju 2023. Visoki kazneni sud povisuje kaznu na 20 godina zatvora. Femicid za koji je počinitelj na kraju dobio 20 godina zatvora se dogodio četiri godine ranije. Počinitelj je ubio suprugu zadavši joj više ubodnih rana nožem pa je ostavio da iskrvari. Femicidu je prethodila svađa, zatim fizičko nasilje. Nakon femicida, počinitelj je tijelo žrtve umotao u dvije deke, oblijepio selotejpom, oko vrata ubijene zavezao električni kabel za čiji kraj je zavezao komad betona i tijelo bacio u septičku jamu u dvorištu obiteljske kuće. Lagao svima da je ona otišla ljubavniku. Tijelo je pronađeno 4 mjeseca kasnije.

10 Slučaj je uključen u analizu izrijeka broja godina zatvora nakon prekvalifikacije iz teškog ubojstva u ubojstvo, budući da su u ovom dijelu analize obuhvaćeni slučajevi koji su dobili sudski epilog.

11 Tijekom izrade analize pokušala sam doći do informacije zbog čega je došlo do prekvalifikacije ubojstva, ali nisam uspjela doći do tog podatka.

POGLAVLJE 2.

Vremenska crta ubojstva (femicida) i slučajevi iz Hrvatske

Premda statistika ukazuje na neke trendove i odmiče se od ustaljene slike femicida kao zločina iz strasti, za još bolje razumijevanje dinamike femicida i obrazaca po kojima se odvija, potrebno je analizirati same slučajeve.

Kako bi se jasno pokazalo da je femicid planirano, proračunato i namjerno ubojstvo žene zato što je žena i kako bi se pokazalo da se femicid ne događa u vakuumu, već da je on krajnja točka kontinuuma nasilja nad intimnom partnericom, u drugom dijelu analize je kao metodološka podloga ovih tvrdnji uzeta vremenska crta ubojstva autorice Jane Monckton Smith¹².

Jane Monckton Smith (2022) analizirala je preko 400 slučajeva intimnih partnerskih ubojstava, na osnovu kojih je napravila teorijski okvir praćenja rizika od ubojstava, izgradila sliku ubojice i odgovorila na pitanje što ga motivira da ubiju svoju intimnu partnericu (2022, str. xvii). Ovaj teorijski okvir naziva Vremenska crta ubojstva.

Ovo poglavlje obuhvatit će opis svaku od osam faza vremenske crte ubojstva (femicida) te će za svaku fazu biti istaknuti glavni rizici koji se tijekom te faze javljaju.

Faze vremenske crte ubojstva (femicida) su:

- Faza 1: Povijest kontrole ili uhođenja
- Faza 2: Brzina i predanost
- Faza 3: Život u kontroli
- Faza 4: Okidač
- Faza 5: Eskalacija
- Faza 6: Promjena u razmišljanju
- Faza 7: Planiranje
- Faza 8: Ubojstvo/Femicid i samoubojstvo

Nakon opisa pojedine faze uslijedit će presjek slučajeva iz Hrvatske, kao i opis pojedinih slučajeva.

Faze vremenske crte ubojstva (femicida) nemaju određeno trajanje. Ponekad zlostavljač faze prođe u nekoliko dana, ponekad od faze 2 do faze 8 prođu godine. Ponekad je žena zarobljena u fazama 3 do 5 cijeli život. Međutim, kada se detaljno uroni u analizu femicida, uz poznavanje faza, one postaju vidljive. Tada prepoznavanje njihove prisutnosti postaje neizbježno.

¹² Profesorica Jane Monckton Smith forenzička je kriminologinja specijalizirana za ubojstva, samoubojstva, prisilnu kontrolu i uhođenje.

Faza 1: Povijest kontrole ili uhođenja

Prva faza vremenske crte ubojstva (femicida) počinje mnogo prije nego što se par upoznao i oformio neki oblik partnerske veze. Nerijetko, kada se govori o uzrocima femicida i uzrocima intimnog partnerskog nasilja, u našim se medijima može pročitati da je do femicida došlo zbog narušenih obiteljskih / partnerskih odnosa, zbog nekontrolirane ljubomore. Tako uokviren femicid postaje incident, tragedija, nešto nepredvidivo. Međutim, Monckton Smith jasno apostrofirira da se kod veze, u kojoj dominiraju kontrola i nasilje, ne radi o dinamici između dvije osobe, već o kontroli koju zlostavljač provodi nad žrtvom. Osoba koja kontrolira je ta koja je zadužena za dinamiku, dok žrtva tu nema pravo glasa (Monckton Smith, 2022, str. 19). Nadalje, Monckton Smith navodi da su dominacija i kontrola obrazac po kojem se zlostavljač ponaša i te obrasce koristi u svakoj svojoj vezi. „Ako netko ima povijest, ne nužno ubojstva, već kontroliranja, posesivnih ili ljubomornih obrazaca, to je faktor rizika. Kaznene evidencije dobar su pokazatelj, ali nisu najbolji. Većinu povijesti i faktora rizika otkrivaju same kontrolirajuće osobe u načinu na koji razgovaraju i kako se ponašaju, i ljudi koji ih poznaju, osobito bivši partneri.“ (Monckton Smith, 2022, str. 21).

Baš zbog toga što se zlostavljači ponašaju po obrascu koji stalno ponavljaju, važno je znati njihovu povijest nasilja prema bivšim partnericama. Opisujući prvu fazu vremenske crte femicida, Monckton Smith navodi tri faktora rizika, to jest potencijalno opasna ponašanja koja mogu ukazivati na povijest zlostavljanja bivših intimnih partnerica. Prvi je ako je osoba imala povijest uhođenja, kontrole ili nasilja. Drugi je ako osoba stalno mora pobjeđivati ili biti u pravu. Treći je ako osoba pokazuje česte znakove ljubomore i posesivnosti. (Monckton Smith, 2022, str. 59). Ovakvo ponašanje treba shvatiti ozbiljno i nikako ga odbaciti kao nesporazum ili, još gore, kao zlonamjernu izmišljotinu bivše partnerice. Jer možda zlostavljaču ovo nije prvi put.

Hrvatska

U 56 obrađenih slučajeva femicida u Hrvatskoj, kod svega dva slučaja su pronađene informacije da su počinitelji bili evidentirani zbog obiteljskog nasilja. Jednog je prijavila njegova bivša supruga, a drugi je čak izdržavao kaznu zatvora zbog obiteljskog nasilja. Kod zlostavljača i počinitelja femicida kojeg je bivša prijavila za obiteljsko nasilje, mediji navode da je bio brižan i da se doselio u blizinu gdje mu živi bivša supruga s djetetom. Običnom promatraču ova bi činjenica zaista mogla govoriti o brižnosti počinitelja. Kod konkretnog slučaja nema dovoljno informacija da bi se kategorički tvrdilo bilo što. Ipak, u kontekstu dinamike i kontinuiteta intimnog partnerskog nasilja i femicida potrebno je navesti da preseljenje u neposrednu blizinu svoje bivše supruge i/ili partnerice ne mora biti nužno izraz brige, pažnje ili ljubavi, već je taj čin zamijećen kao česti obrazac postseparacijskog nasilja. Ovakav čin bi se čak mogao karakterizirati kao uhođenje, o kojem će biti riječi u kasnijim fazama vremenske crte ubojstva (femicida).

Nije bilo za očekivati da će izvori korišteni kod ove analize sadržavati podatke o nasilju u prijašnjim vezama, pogotovo ako to nasilje nije bilo prijavljeno nadležnim institucijama. Bez obzira na nedostatak podataka, ova faza ne može se zaobići niti u jednoj analizi IP femicida, prvenstveno iz preventivnih razloga. Prepoznavanje ovog obrasca ponašanja i vezanih faktora rizika može uvelike dovesti do smanjenja slučajeva IP femicida.

Faza 2: Brzina i predanost

Druga faza počinje kada zlostavljač identificira i pronalazi ženu s kojom želi biti u vezi. Glavni elementi ove faze su brzina i predanost.

Što se tiče elementa brzine, zlostavljač pokušava pokrenuti stvari vezano uz vezu vrlo brzo ili je veoma uporan u svojim nastojanjima. (Monckton Smith, 2022, str. 63). Razlog želje za što bržim početkom veze leži u potrebi za što bržom uspostavom predanosti. Zlostavljač nije taj koji je predan, već on kroz niz tehnika i koristeći se brojnim taktikama traži i osigurava predanost od žene. (Monckton Smith, 2022, str. 65). Njemu je važno da mu žena pokloni predanost i to za cijeli život. Zlostavljač, kako veza odmiče, ne smatra nužnim pokazivati svoju predanost. Jednom kada je predanost uspostavljena, zlostavljač će tražiti da mu partnerica neprestano dokazuje tu predanost, a on je kroz tehnike prisilne kontrole (o kojima će biti riječ više u opisu sljedeće faze) neprestano propituje.

Brza uspostava veze u kojoj je partnerica iskazala predanost bitna je jer tada zlostavljač može početi s uspostavom prisilne kontrole. Što je predanost i kako je zlostavljač definira? Ovo je individualno i ovisi od veze do veze. Monckton Smith navodi sljedeće: „Neki mogu vidjeti seksualne odnose kao pokazatelj te predanosti; neki ga mogu vidjeti kao zaručnički prsten ili vjenčani list; neki to mogu uzeti iz implicirane namjere da imaju dugu vezu.“ (Monckton Smith, 2022, str. 71). Monckton Smith navodi da je za zlostavljača „predanost kao da natjerate svojega partnera da potpiše čvrsti ugovor koji im daje prava i njihove partnerske odgovornosti.“ (Monckton Smith, 2022, str. 69). Ono što je izrazito važno naglasiti je da ta vrsta „ugovora“ ne postoji, a partnerica ga nikada nije potpisala. Monckton Smith navodi da je „većina ljudi potpuno nesvjesna značaja i posljedica davanja obveze nekome tko ima problema s kontrolom; [...]“ (Monckton Smith, 2022, str. 69). Prema Monckton Smith (2022, str. 69) daljnji je problem i to što je iskaz predanosti nešto što zlostavljač smatra da je trajno i da mu ga je partnerica dala zauvijek. Jedina osoba koja može raskinuti taj „ugovor“ je zlostavljač i to na način na koji on to želi i kad on želi. Odnos u kojem dominira prisilna kontrola odnos je posjedovanja pa je žrtvi veoma teško, a ponekad i nemoguće otići iz tog odnosa.

Za vanjske promatrače ovakva veza može izgledati dvojako ili kao nešto što se kreće dosta brzo ili kao ljubav iz bajke. Primjerice, od upoznavanja do zajedničkog života prođe tek nekoliko tjedana ili mjeseci. Međutim, kod ovakvih „velikih romansi“ važno je vidjeti jesu li u nju obje strane jednako involvirane. Jedan od vrlo važnih pokazatelja da već na početku veze nešto nije u redu je ljubomora i/ili posesivnost. Ljubomora se nikako ne smije promatrati kao znak ljubavi jer ona je sve, samo to nije. Pretjerana ljubomora je način uspostave kontrole. Također, izjave u kojima se očituje posesivnost kao što su „ti si samo moja“, „pripadaš meni“, „bez tebe ne mogu živjeti“, „bit ćemo zauvijek zajedno“, na samom početku veze znak je posesivne prirode, a ne velike ljubavi ili strasti. Monckton Smith (2022, str 76.) kaže da su „Ljubomora i posesivnost zapravo [...] veoma sebične karakterne osobine kada su pretjerane i rutinske, te ne karakteriziraju osobe pune ljubavi i brige. Odnose s rutinski ljubomornim ljudima potrebno je pažljivo pratiti. Svatko bi trebao paziti da ga se već na početku veze [ili čak prije početka veze, op. autorice] ne tretira kao svojinu – posjedovanje se odnosi na vlasništvo nad imovinom, a ne na ljubav.“ U vezi nije uvijek jednostavno prepoznati znakove posesivnosti i ljubomore koje Monckton Smith navodi. Oni se nerijetko percipiraju kao izrazi velike ljubavi te ponekad granica nije u potpunosti jasna. Ipak, postoji ta razlika između

ljubavi i posjedovanja i trebali bismo je naučiti prepoznati. Nadalje, ljubomora koja u sebi sadržava obrasce kontrole veliki je faktor rizika. „Pretjerana ljubomora i posesivni obrasci nikada nisu dobri znakovi; to je uvijek upozorenje da se ljubomorna osoba možda ne može nositi s odbijanjem ili da svoje partnere doživljava kao svoje, doslovno.“ (Monckton Smith, 2022, str. 71).

U ovakvim situacijama nužno je usporiti tijek veze, po mogućnosti se povući iz veze i pokušati je završiti sa što manje posljedica. Jednom kada zlostavljač smatra da je dobio predanost svoje partnerice, on će, između ostalog, stalno tijekom veze tražiti potvrdu i dokaz te predanosti. Nadalje, ako partnerica, ali i osobe oko nje prihvate i/ili pokušaju opravdati pretjeranu ljubomoru, doći će do pojačavanja kontrole. To je proces koji traje tijekom cijele veze. On je i ključna stvar u procesu prisilne kontrole u intimnim partnerskim vezama. U dokazivanju predanosti koju zlostavljač traži od žrtve leži poveznica između faze 2 i 3. vremenske crte ubojstva (femicida).

Navodeći primjere iz prakse Monckton Smith (2022, str. 68) opisuje slučaj femicida mlade djevojke koju je ubio bivši dečko. Njihova veza bila je tek u začetku, budući da su se viđali svega tri tjedna. Ona se više nije željela viđati s njim jer ga je smatrala previše ljubomornim, a njegovo ponašanje kontrolirajućim. Međutim, on je smatrao da se ona njemu obvezala i, odmah nakon što je ona prekinula vezu, on ju je nastavio uhoditi i kontrolirati da bi je na kraju ubio. Ovaj je slučaj ovdje stavljen iz dva razloga. Prvo, kako bi se pokazalo da nije nužan dugi protok vremena da bi zlostavljač pokazao naznake pretjerane ljubomore i/ili posesivnosti. Drugi razlog je taj što ovaj slučaj neopisivo podsjeća na niže opisani slučaj iz Hrvatske.

Hrvatska

Kao i kod prethodne faze na vremenskoj crti ubojstva, kod slučajeva u Hrvatskoj nije bilo previše podataka. Nedostatak informacija ne znači da u određenom dijelu intimnih partnerskih veza koje su završile femicidom početak nije bio obilježen brzinom i traženjem predanosti. Naprosto se radi o tome da su veze koje su završile femicidom trajale već neko vrijeme i mediji nisu tražili informacije o samom početku veze, premda je ta informacija za razumijevanje dinamike femicida izuzetno važna.

Tako su za ovu fazu dostupne informacije tek za jedan slučaj u Hrvatskoj. Radi se o slučaju u kojem je počinitelj pištoljem ubio ženu. Prema dostupnim informacijama, njih dvoje nisu bili u vezi, kratko su se poznavali. Jedanaest dana prije nego što je ubijena, žrtva se požalila prijateljici da je dotični nervira jer, premda nisu u vezi, on stalno traži potvrdu od nje da joj je on dovoljan i da je ona sretna s njim. Devet dana prije nego što je ubijena, žrtva je napisala prijateljici poruku u kojoj je okarakterizirala dotičnog kao manipulativnog, opsesivnog i posesivnog. Čak navodi da njegove poruke imaju elemente tzv. *love bombing*-a¹³. Premda su informacija iz izvora šture, one daju sliku o tome da je jedna strana željela vezu i da ju je željela brzo ostvariti, dok je druga strana veoma brzo shvatila da se radi o manipulacijama i željom za kontrolom. Nedugo nakon toga što je žena rekla da se ne želi viđati s njim, bila je ubijena.

¹³ Love bombing, termin koji bi se na hrvatski doslovce preveo kao ljubavno bombardiranje pokušaj je utjecaja na drugu osobu pretjeranim iskazivanjem pažnje ili privrženosti. Bitno je naglasiti da se radi o jednostranom utjecaju; jedna osoba pokušava utjecati na drugu. Ne radi se uvijek o različitim romantičnim gestama, već o kombinaciji riječi i djela. Oni u kombinaciji čine ljubavno bombardiranje snažnim. Današnja suvremena komunikacijska tehnologija uvelike olakšava mogućnost "ljubavnog bombardiranja".

Kao što je već prije navedeno, faze vremenske crte ubojstva (femicida) nemaju neko određeno ili prosječno trajanje. Počinitelj i žrtva mogu proći faza u nekoliko dana, mjeseci ili godina. U ovom slučaju iz Hrvatske, zlostavljač i žrtva prolaze ekspresnom brzinom kroz svih 8 faza vremenske crte ubojstva (femicida). Bez obzira na to što veza nije realno postojala, on je vrlo vjerojatno smatrao da mu je žrtva na neki način iskazala predanost. Najvjerojatnije je za počinitelja ta veza bila stvarna.

Faza 3: Život u kontroli¹⁴

Prisilna kontrola neizostavan je element femicida. Evan Stark, sociolog, forenzični socijalni radnik, istraživač i vodeći svjetski autoritet za prisilnu kontrolu navodi da je „Nasilje nad ženama bilo je oružje u muškom arsenalu stoljećima.“ (Stark, 2007, str.172). Međutim, prisilna kontrola kao mehanizam zlostavljanja žena javlja se emancipacijom žena i njihovim izlaskom iz sfere privatnog u sferu javnog. O prisilnoj kontroli počelo se pisati 70-ih godina 20. stoljeća. Ona nije lako uočljiva na prvi pogled. Razlog leži u tome što su kroz povijest kulturne, pravne, vjerske i društvene poruke muškarcima eksplicitno davale do znanja da je njihovo pravo da kontroliraju svoju suprugu. Bez obzira na to što društvo počinje shvaćati važnost pitanja ravnopravnosti spolova, jedan dio muškaraca nikako ne želi odustati od svojeg „prava“ na dominaciju i kontrolu svoje partnerice i/ili supruge. (Stark, 2007, pog. 6)

Stark postavlja prisilnu kontrolu u područje kršenja ljudskih prava. On smatra da putem prisilne kontrole zlostavljač ograničava prava žena u njihovom osobnom životu, čineći ih „osjetljivijima na nejednakosti u radnoj snazi i učvršćuje heteroseksističku hijerarhiju“ (Stark, 2007, str. 363) i u drugim javnim područjima i sferama. On smatra da su muškarci koji provode prisilnu kontrolu nad svojim partnericama oni koji vjeruju u univerzalnu muškost i misle da imaju pravo „da kontinuirano procjenjuju što njihove partnerice misle i osjećaju, kako se ponašaju i kako koriste svoje osobno vrijeme i resurse.“ (Stark, 2007, str. 281).

Za Starka je prisilna kontrola adaptirani mehanizam opresije žene u njezinom privatnom životu. On detaljno opisuje mehanizme prisilne kontrole te ih dijeli u četiri velike kategorije. Svaka od ovih kategorija ima svoje specifičnosti. Prisilna kontrola ima neke zajedničke elemente, međutim, kao što to i Stark navodi, svaka veza u kojoj postoji prisilna kontrola ima svoje specifične načine uspostave i provođenja prisilne kontrole. Primjerice, izolacija od najbližih ili kontrola što će žena obući su učestale tehnike prisilne kontrole, no, svaki će ih zlostavljač na drugačiji način provoditi. Ponekad će roditelji žrtvi moći doći u posjet, ali žrtva neće moći boraviti u istoj prostoriji s njima.

Četiri kategorije prisilne kontrole prema Starku (2007, str. 241) su: nasilje, zastrašivanje, izolacija i kontrola.

¹⁴ Kod postavljanja teorijskog okvira faze 3 korišten je opis prisilne kontrole prema Evanu Starku zbog toga što ju je on veoma detaljno obradio i razradio. Monckton Smith gradi na Starkovoj teoriji, uz samo jednu bitnu razliku. Naime, Stark smatra da isključivo muškarci koriste prisilnu kontrolu, dok Monckton Smith smatra da je i žene mogu upotrebljavati u vezama.

Nasilje

Partnersko nasilje zlostavljač koristi kao sredstvo uspostave dominacije, prevenciju bijega i sl. Međutim, uz korištenje drugih mehanizama prisilne kontrole, fizičko nasilje prestaje biti najvažniji način uspostave dominacije. Ipak, ono je prisutno u vezama obilježenima prisilnom kontrolom. Nije nužno da je nasilje visokog intenziteta, ali je dio rutine koju zlostavljač koristi da bi imao dominaciju i kontrolu nad žrtvom.

Stark (2007, str. 242 – 249) tako navodi sljedeće pojavnosti nasilja koje se javljaju kod prisilne kontrole:

Seksualnu prisila

Ona je dio šireg uzorka / obrasca poniženja i dominacije, kada zlostavljači seksualno zlostavljanje i silovanje koriste kao strategiju upravljanja životom žrtve.

Nasilje kao rutinsko ponašanje

Stark navodi da su kod prisilne kontrole ti mali nasilni „incidenti“ poput odguravanja, treskanja, prejakog držanja, davanja šamara, zavrtnjanja ruke, udarca nogom, šakom ili ugriza dio rutine. Žena ovdje nije premlaćena, međutim, zlostavljanje je učestalo, kumulativno i sastoji se od više naoko nepovezanih incidenata. Kako se mogu svakodnevno ponavljati, postaju i dio rutine.

Kontradiktorni izgovori za nasilje

Zlostavljač za provedeno nasilje uvijek koristi različite kontradiktorne izgovore ili razloge zbog kojih je „poludio i postao nasilan“. Tako se nasilje može dogoditi ako žena, primjerice, ne skuha ručak ili ako ga skuha.

Opovrgavanje kružnog modela nasilja

Stark smatra da je kružni model nasilja koji je postavila Lenore Walker, u kojem se izmjenjuju tri faze: faza izgradnje napetosti, faza eksplozije i faza medenog mjeseca, tek djelomično točan. On smatra da bez obzira na to što navedene faze postoje, one se ne događaju ciklično i nisu uvijek i kod svakog slučaja prisutne. I Walker i Stark smatraju da se napadi ne događaju prema uredno propisanom rasporedu. Stark tvrdi da se „nasilni napadi obično [...] sastoje od brojnih radnji prisile i kontrole različitih stupnjeva ozbiljnosti [...]“ (Stark, 2007, str. 246). Uz to, navodi da je ideja izmjena faza izgradnje napetosti i eksplozije tek djelomično točna. On smatra da „mnoge žrtve doživljavaju napetost kao kroničnu, a ne epizodnu, osjećajući da uvijek “hodaju po jajima”. U tim slučajevima, dobri trenuci mogu jednako tako izazvati tjeskobu, jer su žrtve svjesne da nakon njih nastupa bijes (zbog nečega što je ona učinila ili nije učinila u njegovim očima). S druge strane, mnogi muškarci prelaze iz povrijeđenosti u bijes, ne prolazeći kroz posredne emocije koje se odražavaju u fazi izgradnje napetosti.“ (Stark, 2007, str. 246).

Ljubomora

Prema izvješću MUP-a RH (bez dat.) u kojem su analizirani slučajevi ubojstva svih žena, bez obzira na odnos žrtve i počinitelja, ljubomora je najčešći motiv. Navođenje ljubomore kao motiva IP femicida dodatno perpetuira mit o tome da je IP femicid zločin iz strasti, a ne namjerno i planirano ubojstvo žene. U tom kontekstu Stark navodi da nevjera zlostavljačima služi kao izgovor i opravdanje za nasilje (2007, str. 248), premda je žena možda nikada nije počinila. Jedan od razloga korištenja nevjere za opravdanje nasilja je i to što sustav podržava i prešutno opravdava nasilje nad partnericom, pa čak i femicid, u slučaju kada zlostavljač u svojoj obrani navodi da ga je supruga ili partnerica varala, karakterizirajući takve odnose kao narušene. S druge strane, zlostavljač koristi ljubomoru kao način zastrašivanja, izolacije i uspostave kontrole nad partnericom. Ljubomora nije izraz ljubavi. Perpetuiranje ljubomore kao izraza ljubavi i mita o tome da je femicid zločin iz strasti koji proizlazi iz toga, daju moć i argumente zlostavljačima za opravdavanje uspostave prisilne kontrole nad svojim partnericama. Monckton Smith (2022., str 78) smatra da je ljubomora jedan od stupova uspostave i održavanja kontrole nad partnericom. Ispadima ljubomore zlostavljač želi natjerati žrtvu da ona oblikuje svoje ponašanje prema njemu. Zlostavljač „prodaje priču“ žrtvi da ga njezino ponašanje (npr. druženje s prijateljicama, način oblačenja, razgovor s kolegom i sl.) čini ljubomornim. Suočena s ispadima ljubomore, žrtva mijenja svoje ponašanje i svakodnevne navike da bi udovoljila i umirila partnera te mu pokazala svoju lojalnost. Na taj način zlostavljač tjera žrtvu na „samoinicijativnu“ izolaciju, ona gubi socijalnu podršku i sve dublje i dublje pada pod kontrolu zlostavljača. Drugi stup uspostave i održanja kontrole prema Monckton Smith je kod lojalnosti, koji slijedi ljubomoru (2022, str. 81). Kroz cijeli proces uspostave i održavanja kontrole zlostavljač testira lojalnost žrtve. Testiranje s obično sastoji od toga da žrtva mora birati između dvije strane, od kojih je jedna strana zlostavljača. Na ovaj se način izolacija produbljuje jer žrtva, da bi smirila zlostavljača, a zaštitila sebe, bira njegovu stranu. Ljubomora i testovi lojalnosti učinkovito zatvaraju krug kontrole unutar kojeg zlostavljač kontrolira žrtvu koristeći se različitim tehnikama.

Zastrašivanje

Stark navodi da je zastrašivanje metoda koju zlostavljač koristi u prisilnoj kontroli da bi „usadio strah, tajnovitost, ovisnost, popustljivost, lojalnost i sram.“ (Stark, 2007, str. 249). Zlostavljač koristi prijetnje, nadzor i ponižavanje žrtve. Zastrašivanje je učinkovita tehnika jer smanjuje psihološku moć žrtve, a zlostavljača stavlja na poziciju moći. Stark smatra da su „prijetnje i uvrede učinkovite u prisilnoj kontroli jer žene ne mogu otići ili im se nasmijati, a da ne budu kažnjene.“ (Stark, 2007, str. 249). Također, zastrašivanje može imati za posljedicu uspostavu kontrole čak i u onim slučajevima kada žrtva nije bila fizički zlostavljana.

Prijetnje

Stark navodi da se prijetnjama „krši pravo osobe na fizičku i psihičku sigurnost i mir.“ (2007, str. 251). On navodi da su najstrašnije one prijetnje koje se direktno ne pozivaju na nešto što je žrtva „pogrešno“ učinila, već da su najstrašnije one koje su toliko dvosmislene¹⁵ da žrtve osjećaju da će biti izvršene bez obzira što učinile.“ Prijetnja ne mora biti izrečena, ona može biti pokazana kroz pokret i gestu, mimiku lica ili govor tijela koji samo žrtva i zlostavljač razumiju. One okolini ne govore ništa, ali žrtva, nakon što zlostavljač pokaže gestu, mijenja svoje ponašanje da bi izbjegla posljedice.

Indirektno zlostavljanje supruge kroz zlostavljanje djece

Stark (2007, str. 251) navodi da kod ove taktike zlostavljač prijeti da će ozlijediti zajedničku djecu / dijete ili prijeti socijalnom službom, ili odjednom tijekom razvoda inzistira na skrbištvu premda prije nije pokazivao nikakav interes za dijete. Koristeći ove i slične taktike, zlostavljač preko djeteta želi održati kontrolu nad majkom. Ova taktika zastrašivanja često se javlja tijekom razvoda ili kada žena prestane reagirati na izravne prijetnje i/ili nasilje.

Dilema pretučene majke

Ovo je vrsta zastrašivanja u kojoj je žrtva prisiljena birati između vlastite sigurnosti i sigurnosti svoje djece. Prema Starku, dilema pretučene majke „opisuje trajni aspekt nasilnih odnosa“ u kojima zlostavljač stalno prisiljava žrtvu da bira između toga hoće li zlostavljač biti nasilan nad njom, nad djecom ili će ona izvršiti nasilje nad djecom. Stark dalje navodi da „suočene s tim dilemama, žrtve pokušavaju sačuvati svoju racionalnost i ljudskost odabirom najmanje opasne opcije [...]“ (Stark 2007, str. 253) Budući da institucije nisu dovoljno upoznate s dinamikom odnosa ni dilemom pred koju je žrtva stavljena, institucije žrtvu proglašavaju krivom i kažnjavaju je, čime se nikako ne rješava problem.

Aktivne i pasivne prijetnje

Postoji cijela lepeza aktivnih i pasivnih prijetnji koje zlostavljači koriste da bi žrtvu držali u kontroli. Lista prijetnji je neiscrpna, a na dio njih društvo ne gleda kao na prijetnje, već su društveno normirane kao muško ponašanje koje se od muškarca očekuje; primjerice, prebrza vožnja, razbijanje stvari (ali ne nasumično, već onih koje imaju neku sentimentalnu vrijednost za žrtvu) i/ili ispadi bijesa.

¹⁵ Primjerice rečenica „Učinila si me ljubomornim“, bez ikakvih drugih objašnjenja, op. aut

Stark navodi da zlostavljači kao taktike zastrašivanja koriste i metode koje se koriste na ratnim zarobljenicima. One uključuju prijetnje uskraćivanja osnovnih životnih potrepština kao što su hrana, novac, odjeća, lijekovi ili higijenske potrepštine. Zlostavljači uz to koriste i pasivne prijetnje kao što su dugotrajna šutnja, emocionalno ili fizičko povlačenje i neke druge pasivno-agresivne metode. Pasivne prijetnje mogu biti jednako tako razorne. (Stark, 2007, str. 254)

Anonimne prijetnje i „gaslight“ igre

Kroz ovaj oblik zastrašivanja, zlostavljač želi uvjeriti žrtvu da je luda, a ujedno je i prestrašiti. Kako bi to i uspio, koristi različite taktike, od ulaska u kućanstvo kada žrtva nije kod kuće da bi uzeo njezine ili svoje stvari, optuživši je onda da ih je ona prodala ili izgubila, bušenja guma, ostavljanja anonimnih poruka, ostavljanje nekih znakova da je bio u žrtvinom domu. Ovo su samo neke od taktika. Lista je nažalost neiscrpna.

Nadzor

Korištenjem taktike nadzora zlostavljač želi uvjeriti žrtvu da je on svemoćan i sveprisutan. Na taj način on ograničava i kontrolira ponašanje žrtve, izravno joj dajući do znanja da je promatra, čuje, zna s kim i kada komunicira ili neizravno na način da prikuplja informacije o njoj koje kasnije koristi da bi pojačao kontrolu nad njom ili da bi je držao u kontroli u slučaju da žrtva želi otići ili ode.

Žrtva koja je pod nadzorom počinje samoregulirati svoje ponašanje, sama se izolira od vanjskog svijeta ograničavajući svoje kretanje, svakodnevne aktivnosti, komunikaciju s obitelji, prijateljima, susjedima i okolinom.

Uhođenje

Uhođenje je jedna od najčešćih tehnika prisilne kontrole, a uz to je i visok prediktor femicida. Premda svi zlostavljači koji uhode svoje žrtve ne počine femicid, ipak je velika većina počinitelja femicida uhodila svoje bivše ili sadašnje intimne partnerice.

Uhođenje se često javlja u šestoj fazi crte ubojstva, međutim, ono može biti prisutno i tijekom trajanja veze. Tijekom veze, zlostavljač koristi uhođenje da bi uspostavio i održavao kontrolu nad žrtvom. Uhođenje je jedna od metoda kojima se zlostavljač koristi da žrtvu drži pod nadzorom. Uhođenje je način prikupljanja podatka i informacija o žrtvi, koristi se da bi se žrtva zastrašila, a i da bi se kontrolirale njezine svakodnevne aktivnosti. Posljedice uhođenja za žrtvu su zastrašujuće. Zlostavljač uhođenjem žrtvu dovodi u fazu hiper-pobuđenosti. Budući da je žrtva u konstantnom iščekivanju sljedećeg koraka i/ili kontakta počinitelja, žrtva se ne može opustiti. Hiper-pobuđeno stanje ima zastrašujuće posljedice na njezino psihičko i tjelesno zdravlje.

Mikro nadzor

Cilj zlostavljača je uništiti autonomiju žrtve. Mikro nadzor je hiper-kontrola svakodnevnih aktivnosti žrtve. Zlostavljač nadzire način na koji žrtva jede, vozi, ide na posao; drugim riječima, kako obavlja svakodnevne i uobičajene radnje. Kombinacija mikro nadzora i mikro regulacije (kojoj će kasnije biti riječi) „daju prisilnoj kontroli intenzitet koji se ne može naći ni u jednom drugom obliku ugnjetavanja.“ Mikro nadzor „ulijeva strah čak i u tako površne izbore kao što je to koga pitaju za upute ili kojim putem idu kući, kao i kada stignu, sve dok sam izbor ne postane zastrašujući.“ (Stark, 2007, str. 257).

Ponižavanje

Kroz ponižavanje zlostavljač ubija samopoštovanje žrtve, a sebe uspostavlja kao moralni autoritet. Zlostavljač ovdje koristi i informacije koje je prikupio vršeći različite, gore navedene vrste uhođenja i nadzora žrtve. Također, zlostavljač nalazi žrtvine slabe točke i cilja na njih kroz taktiku ponižavanja. Primjerice, vrijeđa žrtvu na osnovu izgleda, težine, ističe njezine nesigurnosti i sl. Ponižavanje se može javiti u vidu emocionalnog zlostavljanja i/ili u vidu fizičkog zlostavljanja. Ponižavanje i izolacija usko su povezani. S jedne strane, „izolacija povećava učinke ponižavanja“. S druge strane, ponižavanje žrtve u javnosti rezultira njezinom izolacijom, jer žrtva, da bi izbjegla javno ponižavanje, prestaje izlaziti u javnost. (Stark, 2007, str. 259).

Posramljivanje

Kroz tehniku posramljivanja zlostavljač demonstrira s jedne strane svoju nadmoć, a s druge žrtvinu podređenost. Zlostavljač tjera žrtvu da radi stvari koje su za nju ponižavajuće i kojih se duboko srami jer nisu su skladu s njezinom vrijednostima i moralom. Posramljivanje koje uključuje djecu je usko povezano s dilemom pretučene majke, kada žrtva sama vrši nasilje nad djecom zbog toga što zna da će ono biti manjeg intenziteta, nego ono koje bi zlostavljač napravio. Na taj način, zlostavljač je veoma uspješno proizveo osjećaj srama kod žrtve, a ona je postala još više osjetljiva na ponižavanje, uvrede i prijetnje, pogotovo one vezane uz oduzimanje djece. Na taj način zlostavljač još jače drži ženu u kontroli.

Izolacija

Žrtva čija je socijalna mreža nepostojeća ne može tražiti pomoć i ovisna je u potpunosti o zlostavljaču. Cilj izolacije je kontrola, stvaranje ovisnosti žrtve o zlostavljaču, isključivo posjedovanje žrtve, kao i sprječavanje da žrtva nekome van njihove „male“ zajednice otkrije što joj se događa. Izolirajući žrtvu, zlostavljač ograničava ženi pristup njezinim postojećim socijalnim mrežama, obitelji i prijateljima, radnom mjestu, ali i institucijama i organizacijama koje bi joj mogle pomoći da izađe iz izolacije i kontrole. Stark navodi da se izolacija odvija kroz „igru mačke i miša u kojoj žrtve pokušavaju uspostaviti, a počinitelji locirati i uništiti sigurne zone u kojima se autonomija može očuvati i prakticirati.“ (Stark, 2007, str. 262). To znači da žrtva tijekom izolacije pokušava naći mjesta otpora u kojima bi osjećala autonomiju, dok joj s druge strane to može izazvati paniku. Izolirajući žrtvu, zlostavljač postaje centralna figura žrtvinom života, onaj kojega se žrtva istovremeno boji i za kojega vjeruje da je samo on može zaštititi.

Izolacija obuhvaća izolacije od svih vrsta socijalnih mreža i svih dimenzija života. Zlostavljač kroz birane tehnike izolira žrtvu **od obitelji**. Ovdje najčešće govori žrtvi da njezini roditelji njega ne vole i imaju nešto protiv njega. Žrtva će tu izabrati njegovu stranu i kroz neko vrijeme prekinuti ili minimalizirati odnose s obitelji. Za zlostavljača veliku opasnost predstavljaju i žrtvine **prijateljice i prijatelji** pa je on izolira od njih. Zlostavljač nerijetko koristi osjećaj krivnje žrtve, govoreći joj da želi biti s njom cijelo vrijeme i da ona sigurno njega ne voli tako kao on nju, jer da ga voli neprestano bi bila s njim.

Izolacija **od posla** taktika je osmišljena da bi se, između ostalog, onemogućilo žrtvi da ima financijska sredstva i napusti zlostavljača. Potpuna kontrola nad žrtvinim životom može se postaviti samo ako ona nije zaposlena. Zlostavljač i ovdje koristi različite taktike da bi žrtvu zadržao u njihova četiri zida. Zlostavljač je možda žrtvu uvjerio da će se on financijski brinuti o njoj ili joj je doslovno zabranio da se zaposli, ili je učinio sve da ona dobije otkaz, ili je, koristeći različite tehnike nasilja i zastrašivanja, natjerao žrtvu da sama da otkaz.

Uz sve nabrojane vrste izolacija, zlostavljač želi žrtvu izolirati **od traženja i dobivanja pomoći**. Zlostavljač tako može žrtvi oduzeti sredstva za komunikaciju ili stalno biti uz nju ako ide van kuće. Izolacijom od obitelji, prekidom socijalnih mreža i onemogućavanjem pristupa financijama, zlostavljač u potpunosti uspostavlja kontrolu nad žrtvom.

Kontrola

Stark naglašava da je prisilna kontrola mehanizam rodno uvjetovanog nasilja nad ženama. On navodi da se „u središtu prisilne kontrole nalazi [...] niz taktika koje podređuju ženu nasilnom partneru.“ (Stark, 2007, str. 271). Neke od tih taktika su ograničavanje pristupa i mikro upravljanje osnovnim životnim potrebama. Na ovaj način zlostavljač uskraćuje žrtvi sredstva potrebna za samostalan život i bijeg te oblikuje njezino ponašanje tako da bude u skladu sa stereotipnim rodnim ulogama.

Kontrola pristupa i uskraćivanje osnovnih životnih potreba

Ona se svodi na kontrolu svih onih stvari koje su nužne za preživljavanje. To uključuje novac, hranu, spavanje, prostor za život, prijevoz, komunikaciju, higijenu, korištenje sanitarnog čvora i sl. „Po ovome prisilna kontrola nalikuje najtežim kaznenim djelima zarobljavanja i bitno se razlikuje od ostalih oblika zlostavljanja u obitelji.“ (Stark, 2007, str. 272). Ponekad je deprivacija ovih stvari utkana u rutinu kontrole, dok se ponekad koristi kao sredstvo kažnjavanja. Tako će istu stvar, primjerice deprivaciju sna (koja je veoma česta kod prisilne kontrole), jedan zlostavljač koristiti svakodnevno da bi izluđivao žrtvu, dok će je drugi koristiti kao sredstvo kažnjavanja jer žrtva nije napravila nešto što je on mislio da bi trebala ili je prekršila neko njegovo nepisano (a često neizrečeno pravilo).

Mikro kontrola svakodnevnog života

Stark ju naziva „infrastrukturu prisilne kontrole“. Ovdje se radi o tome da zlostavljač doslovce upravlja životom žrtve na razini najsitnijih dijelova njezinog života. On kontrolira kako, kada i što će žrtva jesti, i/ili kada i što će obući i/ili kada i na koji način će čistiti kuću, slagati krevet, slagati stvari u ormar itd. Mirkoregulacija mnogo više slama duh žrtve, nego uskraćivanje osnovnih životnih potreba. (Stark, 2007, str. 274). Budući da se radi o regulaciji i uskraćivanju slobode žrtve u radnjama koje mi svakodnevno radimo i koje su uobičajene, njihova mikroregulacija je nevidljiva. Osim toga, kakav će odgovor žrtva dobiti od institucija ako im primjerice kaže da je muž ili partner tjera da slaže robu u ormar prema boji odjeće ili da joj je muž ili partner dao popis s uputama na koji način treba čistiti svaku sobu¹⁶.

Prisilna kontrola nije prisutna isključivo u fazi 3 vremenske crte ubojstva (femicida). Zlostavljač koristi mehanizam prisilne kontrole i pojedine navedene tehnike sve do samoga kraja. Tako je uhođenje prisutno i u kasnijim fazama vremenske crte ubojstva (femicida). Dakle, prisilna kontrola ne prestaje ulaskom u fazu 4. Naprotiv, ona se pojačava.

16 U poglavlju 10 svoje knjige Evan Stark opisuje slučaj Laure Ferucci čiji je suprug zahtijevao da po točnom određenom redu i na točno određeni način čisti svaku prostoriju u kući. Suprug joj je to dao napismeno i lista je dio navedenog poglavlja.

Hrvatska

Od 56 obrađenih slučajeva femicida u Hrvatskoj, kod 26 analiziranih slučajeva ustanovljeno je da je tijekom veze bila prisutna prisilna kontrola. U Hrvatskoj se nasilje nad ženama još uvijek promatra kao incident, a ne kao kontinuum nasilja. Prisilna kontrola kao mehanizam uspostave i održavanja kontrole nad žrtvom tek se u novije vrijeme počinje proučavati i diskutirati u profesionalnim krugovima¹⁷. Kao što je rečeno u ovom potpoglavlju, prisilnu kontrolu nije lako prepoznati bez edukacije, budući da je ona mimikrirana u svakodnevni život veze u kojoj postoji prisilna kontrola.

Tehnike prisilne kontrole prisutne u ovih 26 slučajeva su sljedeće: ljubomora, fizičko, psihičko i ekonomsko zlostavljanje, zabrana rada, zabrana kontaktiranja s obitelji; bilo da se radi o roditeljima, braći i sestrama ili djeci iz prvog braka, zabrana kontaktiranja ili druženja s prijateljicama, limitiranje kretanja, nadzor na način da žrtva nije mogla ići nigdje bez zlostavljača ili nenajavljen dolazak na njezino radno mjesto, ispitivanje s kim i gdje je bila, praćenje i deprivacija sna.

Tako u slučaju femicida u kojem je zlostavljač vatrenim oružjem ubio suprugu, a potom izvršio samoubojstvo, bila je prisutna prisilna kontrola u vezi. Prema medijskim napisima i izvještaju Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova (PRS, 2018, str. 115) u periodu od gotovo sedam godina zlostavljač je učestalo, u prisustvu maloljetnog djeteta, fizički i verbalno napadao suprugu. Zlostavljač je žrtvu udarao šakama i nogama, stolicom, gađao je raznim predmetima i razbijao namještaj. Verbalno je napadao govoreći joj da je luda, psovao joj roditelje, izbacivao iz stana u kasnim noćnim satima, prijetio joj da će je ubiti. Imao je ispade ljubomore te ju je kontrolirao, nadzirući je i provjeravajući njezine osobne kontakte. U samom ovom kratkom nabrajanju može se vidjeti da je u vezi bila prisutna prisilna kontrola te da je zlostavljač koristio minimalno tri tehnike prisilne kontrole koje je Stark identificirao i detaljno opisao: nasilje, zastrašivanje i izolacija. Nasilje se očrtava u korištenju fizičkog nasilja i ljubomore; zastrašivanje kroz aktivne prijetnje, ponižavanje i nadzor; izolacija kroz zabranu kontaktiranja sa sinom iz prvog braka. Kako kontrola ide ukorak s ove tri tehnike, za pretpostaviti je da je zlostavljač i nju upotrebljavao. Kod ovog slučaja potrebno je navesti da institucije nisu prepoznale da se radi o prisilnoj kontroli. Nisu adekvatno reagirale kada je žrtva prijavila nasilje. Naime, otprilike mjesec dana prije femicida, žrtva je prijavila nasilnika policiji te dala izjavu da je nasilnik prijetio vatrenim oružjem da će je ubiti. Također, temeljem žrtvine prijave, sedam godina prije nego što je počinio femicid, zlostavljač je osuđen na uvjetnu kaznu od godinu dana zatvora, uz rok kušnje od tri godine.

U slučaju femicida u kojem je zlostavljač ubio suprugu udavivši je, bila je također prisutna prisilna kontrola u vezi. Mediji su bili veoma šturi što se tiče ovoga slučaja. Navodili su samo da je suprug zadavio suprugu nakon što su se posvađali jer ona nije htjela ići u bolnicu i da je supruga patila od psihičkih problema. Mediji navode da je ona navodno njemu tijekom svađe prijetila da će ga ubiti, na što je on puknuo i zadavio je. Ipak, izvještaj pravobraniteljice za ravnopravnost spolova (PRS, 2019, str. 106) otkriva malo drugačiju sliku. Prema izvještaju PRS, žrtva je bila psihički bolesna, bila joj je djelomično oduzeta poslovna sposobnost pa joj je suprug postavljen za skrbnika. PRS kod opisa ovog slučaja navodi da se žrtva žalila psihijatru da joj suprug brani da ide kod prijateljica i da više

¹⁷ Uvidom u bazu znanstvenih radova Hrčak (hrcak.srce.hr) na datum 18. 3. 2004. prema pretraživanju po ključnoj riječi "prisilna kontrola", nema niti jednog rezultata pretraživanja, što jasno ukazuje na to da se akademska zajednica nije ozbiljnije počela baviti ovim veoma važnim prediktorom femicida.

na nju kada se ranije probudi. Nekih drugih detalja vezanih uz prisilnu kontrolu nema, međutim već samo ova dva fragmenta su indikatori prisilne kontrole u ovoj vezi. S jedna strane, zlostavljač je koristio tehnike zastrašivanja kroz vikanje kada se ona ranije probudi i izolaciju žrtve kroz zabranu druženja s prijateljicama. Vještak koji je vještačio kod skrbništva ustanovio je „da je odnos supružnika u određenoj mjeri bio okidač za psihička pogoršanja u stanjima žrtve“ (PRS, 2019, str. 106). Kod ovog slučaja se s pravom možemo zapitati je li žrtva imala narušeno mentalno zdravlje prije veze ili je zbog prisilne kontrole u vezi došlo do propadanja mentalnog zdravlja. I ovaj je slučaj pokazao da sustav ne prepoznaje prisilnu kontrolu. Naime, ni CZSS koji predlaže sudu pokretanje postupka za oduzimanje poslovne sposobnosti, ni sam sud koji je donio odluku o djelomičnom oduzimanju poslovne sposobnosti nije prepoznao da se radi o nasilju, niti o prisilnoj kontroli.

U slučaju femicida u kojem je partner ubio nožem bivšu partnericu, CZSS je neposredno nakon femicida dao izjavu da slučaj nije bio evidentiran kod njih u centru. Tijekom suđenja izašli su brojni detalji koji su veoma jasno prezentirali prisutnost prisilne kontrole u vezi. Tako je, prema izvještajima medija sa suđenja, obznanjeno da je zlostavljač 17 godina ponižavao, novčano iskorištavao i vrijeđao žrtvu, prijetio joj je smrću, govoreći da će ubiti nju i cijelu njezinu obitelj ako ga napusti. Tijekom samog suđenja počinitelj je dao iskaz u kojemu je naveo da bi on navečer znao započeti razgovor sa žrtvom i da bi taj razgovor trajao ponekad do 6 ujutro. Prema onome što je zlostavljač naveo, tu se radilo o monologu, a ne razgovoru, budući da je prema njegovim riječima on pričao, a ona slušala. Ovo što je zlostavljač radio žrtvi su dvije vrlo česte tehnike prisilne kontrole. On se nameće kao onaj koji odlučuje i objašnjava žrtvi što i kako ona treba raditi, a druga tehnika je deprivacija sna. Zlostavljač se žalio da ga, bez obzira na njegove ponekad cijelonoćne monologe, žrtva i dalje nije slušala i nije radila onako kako je on želio. Uz to, tijekom suđenja se otkrilo da je zlostavljač bio ljubomoran, da ju je pokušao izolirati od obitelji koja je po njemu bila protiv njega i njihove veze. Njezina sestra je u svojem iskazu tijekom suđenja navela da joj je on prijetio da će je ubiti i potvrdila da je žrtvu želio izolirati od njezine obitelji. Uzevši u obzir sve navedeno, vidljiva je prisutnost prisilne kontrole u vezi. Zlostavljač je tako u određenoj mjeri koristio nasilje kroz ljubomoru, zastrašivanje kroz prijetnje, ponižavanje i posramljivanje i izolaciju, koristeći različite načine da je izolira od obitelji. Kako kontrola ide ukorak s ove tri tehnike, za pretpostaviti je da je i ona bila prisutna u vezi.

Faza 4: Okidač

Veza obilježena prisilnom kontrolom može trajati godinama. Kao što je prije navedeno, u samoj srži te veze je kontrola, koju zlostavljač uspostavlja nad svojom suprugom ili partnericom. Dok se kroz drugu i treću fazu kontrola uspostavlja i održava, u četvrtoj fazi, koju Jane Monckton Smith naziva okidač¹⁸, dolazi do neke promijene, bilo u odnosu, bilo u okruženju zlostavljača. On gubi nešto nad čim ima kontrolu i/ili nešto za što on misli da ima ovlaštenje / povlasticu¹⁹. Zlostavljač nerijetko tu promjenu koja se očituje u gubitku kontrole nad partnericom vidi i kao i mogući gubitak svojeg statusa i svojih prava. Prema Monckton Smith (2022. str. 130) razlog leži u tome što, s jedne strane, zlostavljači smatraju da je kontrola ili posjedovanje partnerice njihovo pravo, dok s druge strane, kroz kontrolu nad partnericom oni provjeravaju stanje tog prava. Oni provjeravaju je li ono ostalo netaknuto ili se nešto promijenilo. Kada se dogodi okidač čiji je rezultat smanjenje kontrole nad partnericom, status quo i dinamika odnosa postaju poljuljani. Osobe koje vole kontrolu u pravilu ne vole promjene, naročito ne one nametnute izvana.

Što sve može biti okidač? Najčešći okidač je prekid veze u bilo kakvom obliku, bilo da se radi o najavi, bilo da žena zaista napusti zlostavljača ili prekine vezu. Dakle, okidač može biti bilo kakva promjena u intimnoj partnerskoj vezi koja bi mogla dovesti do gubitka kontrole nad partnericom. Međutim, Monckton Smith navodi, a i ovo se može vidjeti u nekoliko slučajeva IP femicida iz Hrvatske, da okidač nije samo mogući ili stvarni prekid veze, već da on može biti i „prijetnja od financijske propasti, bankrota, umirovljenja, otkaza ili bolesti.“ (Monckton Smith, 2022, str. 131) Nije važno je li se prijetnja dogodila žrtvi ili zlostavljaču, važno je da se ona dogodila i poremetila svakodnevicu/rutinu/status quo i da u toj promijeni zlostavljač vidi potencijalnu prijetnju gubitka kontrole.

Kod prekida veze kao okidača, važno je navesti da nije nužno se on stvarno i dogodi, ponekad je dovoljno da žrtva zaprijeti odlaskom ili da zlostavljač umisli da ga žrtva želi napustiti. (Monckton Smith, 2020, str. 11) Nadalje, izuzetno je važno naglasiti da prekid veze kao okidač nije uzrokovan ljubomorom i nikako se ne smije poistovjećivati s ljubomorom, već se radi o stvarnom ili percipiranom gubitku kontrole i/ili statusa.

Hrvatska

Za 53 % (N=30) slučajeva IP femicida nije bilo dostatno informacija u konzultiranim izvorima na osnovu kojih bi se mogao utvrditi okidač. U preostalih 47 % (N=26) slučajeva naveden je događaj koji bi mogao biti interpretiran kao okidač i koji bi mogao označiti ovu fazu u crti ubojstva. Prekid veze ili umišljaj prekida veze kao okidač utvrđen je u 20 slučajeva.

U preostalih šest slučajeva kao okidači su utvrđeni sljedeći razlozi: financijski problemi, degradacija na radnom mjestu zbog nedoličnog ponašanja, zahtjev bivše supruge da se bivši partner iseli iz njezine nekretnine, protivljenje njegovim zahtjevima, prijava policiji zbog spolnog nasilja nad njezinim djetetom, protivljenje žrtve da ode na liječenje. Tako su u slučaju femicida u kojem je počinitelj ubio svoju suprugu, zajedničko dijete i teško ozlijedio njezinu baku, mediji naveli da je zlostavljač bio u financijskim dugovima. Počinitelj je, uz to, bio prethodno prijavljen za obiteljsko nasilje prema bivšoj supruzi i nakon rastave se doselio u kvart u kojem mu žive bivša supruga i dijete.

¹⁸ eng. *Trigger*

¹⁹ eng. *Entitlement*

Okidač nije izravan korak prema femicidu, što je svakako dobra stvar, ali je važan korak na vremenskoj crti ubojstva jer, ako i kada ga se prepozna, onda se femicid može spriječiti. Zašto okidač nije izravan korak u femicidu? Zato jer zlostavljač još nije pokušao sve da vrati kontrolu nad žrtvom i ponekad prođe dosta vremena između okidača i femicida.

U slučaju femicida u kojem je zlostavljač ubio svoju suprugu, a potom i sebe, do prekida zajedničkog života došlo je čak dvije godine prije izvršenja femicida. Ona ga je izbacila iz kuće njezinih roditelja u kojoj su zajedno živjeli. Nakon što je napustio kućanstvo, ona je pokrenula brakorazvodnu parnicu na koju on nikako nije pristajao. Govorio je prijateljima da će ubiti suprugu ako se rastane od njega. Bez obzira na to što je ilegalno posjedovao pištolj, nitko ga nije shvaćao ozbiljno. U periodu od izbacivanja iz kućanstva do femicida dolazio je kod nje u kuću te je, prema nekim informacijama, navodno imao i ključ. Zlostavljač je odlučio počinuti femicid u trenutku kada je od odvjetnika dobio informaciju da je rastava braka postala konačna. Dakle, prekid zajedničkog života bio je okidač, nešto što je poremetilo dosadašnji odnos između njega i partnerice koju je kontrolirao. Zlostavljač nije nakon okidača počinio femicid, do femicida će proteći još dvije godine. Kasnije ću se vratiti na ovaj slučaj i pokazati da je zlostavljač prošao kroz preostale četiri faze vremenske crte ubojstva (femicida).

Eskalacija, promjena u razmišljanju, planiranje femicida i počinjenje femicida su faze koje slijede. Ovdje je važno napomenuti da zlostavljač može doći do faze planiranja femicida i onda se vratiti u fazu eskalacije.

Faza 5: Eskalacija

Nakon što zlostavljač shvati da je njegova pozicija moći poljuljana, on u fazi eskalacije pokušava vratiti stvari na staro.

Kao taktike pokušaja uspostave novog-starog statusa quo i kontrole, zlostavljači koriste šarmiranje, moljenje, plakanje s jedne strane te prijetnje i vrijeđanje s druge strane, sve kako bi ponovno pridobili naklonost žrtve da bi im se ona vratila. Dok moljenje i plakanje mogu biti veoma moćne metode, prijetnje i vrijeđanje veoma su zastrašujuće za žrtvu. (Monckton Smith, 2022, str. 145). Također, zlostavljači nerijetko pribjegavaju prijetnjama da će počinuti samoubojstvo ako ih žrtva ostavi. Tako je u slučaju femicida iz Hrvatske, zlostavljač nekoliko mjeseci prije nego što je počinio femicid prijetio da će počinuti samoubojstvo, ako ona prekine vezu s njim. Prema iskazu žrtvine kćeri iz prvog braka, on je bio posesivan i nije je puštao samu. U trenutku prijetnje samoubojstvom, žrtva je zvala policiju, međutim, nije poznato kakve je daljnje korake policija poduzela. Izgledno je da policija nije shvatila ozbiljno njegove prijetnje samoubojstvom, to jest da ih nije prepoznala kao faktor rizika koji može dovesti do femicida. Monckton Smith navodi da prijetnje samoubojstvom treba shvatiti ozbiljno. „Uvijek savjetujem da prijetnju samoubojstvom u ovoj fazi treba tumačiti kao prijetnju ubojstvom.“ (Monckton Smith, 2022, str. 146).

Uz prijetnje samoubojstvom, jedan od najčešćih oblika zastrašivanja, a ujedno i vrlo veliki faktor rizika koji ukazuje na to da bi moglo doći do femicida je uhođenje. Judith M. McFrlane i suradnici (1999) ustanovili su povezanost između uhođenja i femicida. Oni su analizirali 141 slučaj femicida i 65 slučajeva pokušaja femicida pa su ustanovili da je učestalost uhođenja bila 76 % u slučajevima kada se femicid dogodio i 85 % kod pokušaja femicida. Zlostavljač može koristiti različite tehnike uhođenja poput praćenje, nadziranja, pozivanja, slanja poruka i ugrađivanje nadzornih kamera. Zlostavljač može uhoditi žrtvu bez korištenja elektroničkih sredstava te se može koristiti različitim elektroničkim pomagalicama i spravama. Uhođenje je tehnika prisilne kontrole koju zlostavljač koristi i tijekom samog trajanja veze, kao što je navedeno kod opisa treće faze vremenske crte ubojstva (femicida). Kada dođe do prekida veze, ono se pojačava.

U želji da vrati izgublenu kontrolu nad žrtvom, zlostavljač pokušava pridobiti na svoju stranu žrtvine prijatelje, poznanike i rodbinu da bi oni vršili pritisak na žrtvu da mu se ona vrati. Obrasci eskalacije nisu uvijek u potpunosti jasni i vjerojatno je da neće svaki slučaj sadržavati uhođenje i/ili pokušaj angažiranja i pridobivanja žrtvinih bližnjih. Ipak, neupitno je da u ovoj fazi zlostavljač radi sve da bi uspostavio ponovnu kontrolu nad žrtvom.

Faza eskalacije prijelomna je faza u vremenskoj crti ubojstva jer zlostavljač u njoj ne mora nužno nastaviti prema femicidu. Naprotiv, moguća su čak tri scenarija:

Prvi scenarij – zlostavljač je uspješno uspostavio ponovnu kontrolu nad žrtvom, ona mu se vratila, a veza se vraća u fazu 3 na vremenskoj crti ubojstva. Zlostavljač je uspio izmanipulirati ili prestrašiti žrtvu do te mjere da ona pristaje na to da mu da još jednu šansu. Zlostavljač je vrlo vjerojatno rekao žrtvi da će sve biti drugačije i bolje. Međutim, vrativši se u fazu 3, žrtva se vraća u fazu prisilne kontrole, a veza nastavlja svoju kružnu putanju od faze 3 do faze 5. Monckton Smith naglašava da „ovo neprestano kruženje često je znak da žrtva ne može otići, a vrši se i pritisak da bi se odvajanje otežalo ili onemogućilo. Žrtve se mogu činiti sretnima kada se veza ponovno uspostavi nakon okidača i eskalacije – ali tu se više radi o nadi da će se stvari promijeniti i da će život biti drugačiji. Stvari se rijetko mijenjaju i to kruženje može potrajati godinama.“ (2022, str. 159)

Zbog nerazumijevanja dinamike prisilne kontrole, vraćanje žrtve nasilniku vrlo često dovodi do okrivljavanja žrtve i stereotipnog pitanja - zašto nije otišla.

Drugi scenarij, koji je ujedno i najbolji za žrtvu, je taj da ne dođe do ponovne uspostave „ljubavnog“ odnosa. U ovom slučaju zlostavljač kreće u traženje nove žrtve. Premda će naći novu žrtvu, obrazac njegovog ponašanja neće se previše mijenjati. Zlostavljač se vraća u fazu 1 vremenske crte ubojstva (femicida). Stoga je vrlo vjerojatno da će novoj potencijalnoj žrtvi reći sve najgore o svojoj bivšoj partnerici, iznoseći detalje te bivše veze. Monckton Smith (2022, str. 159) smatra da zlostavljač to radi jer sebe vidi kao žrtvu nepravde, još uvijek osjeća ljutnju, zamjera bivšoj, ali i da bi potaknuo simpatiju te uvukao novu žrtvu u krug manipulacije i kontrole.

Treći scenarij je prijelaz u šestu fazu vremenske crte ubojstva (femicida), u fazu promjene u mišljenju.

Monckton Smith (2022, str. 159) navodi da će većina zlostavljača nastaviti zlostavljati i uhoditi svoje žrtve, ali neće preći u sljedeću fazu. U slučajevima veza ili brakova u kojima par ima djecu, zlostavljanje

se nastavlja godinama. Ovaj put zlostavljač ima uz sebe kompletan sustav (institucije poput zavoda za socijalni rad, sudskih vještaka/inja i sudaca/tkinja) koji tvrdi da postupa u najboljem interesu djeteta, dok s druge strane, majku proglašava manipulativnom. Zlostavljanje i prisilna kontrola ostavljenog bivšeg supruga ili bivšeg partnera zlostavljača u Hrvatskoj, kao i u drugim dijelovima svijeta nastavlja se umotana u pseudo-znanstvenu dijagnozu sindroma otuđenja od roditelja²⁰ „koju su mnogi psiholozi koji provode procijene [u slučajevima skrbištva, op. autorice] veoma spremno podržali. Nasuprot tome, iako je uobičajeno da uvrijeđeni očevi okreću djecu protiv majki [...], ovo ponašanje se rijetko povezuje sa zlostavljanjem ili opisuje kao otuđenje.“ (Stark, 2007, str. 252-253). U vezama u kojima je bila prisutna prisilna kontrola, a koju institucije zbog neupućenosti u problem prisilne kontrole nažalost teško prepoznaju, zlostavljač čak i nakon prekida veze ne želi se odreći kontrole, prvenstveno nad svojom bivšom suprugom ili bivšom partnericom, ali niti zajedničkom djecom. Svijet zlostavljača koji koriste prisilnu kontrolu je svijet koji se dijeli na pobjednike i gubitnike, a gubitak kontrole percipiraju kao gubitak vlastitih prava i povlastica. Oni taj „gubitak“ prava i povlastice percipiraju kao nepravdu prema sebi.

Hrvatska

Za 70 % (N=39) slučajeva IP femicida nije bilo dostatno informacija u konzultiranim izvorima na osnovu kojih bi se moglo utvrditi koje je metode zlostavljač koristio tijekom faze eskalacije. U ovoj fazi zlostavljači rijetko koriste samo jednu metodu. Ipak, uhođenje se pokazalo kao ona koja je dominantna. Tako su kod preostalih 30 % (N=19) slučajeva zlostavljači u čak 11 njih uhodili svoju žrtvu. Osim uhođenja, neki od zlostavljača prijetili su samoubojstvom, neki ubojstvom, a dio je žrtvu i zastrašivao. Neki zlostavljači su zbog toga što su zastrašivali i/ili uhodili žrtvu bili prijavljeni nadležnim tijelima, te su dobili zabranu prilaska.

U slučaju femicida u kojem je zlostavljač nožem ubio bivšu partnericu, a koji je opisan i u trećoj fazi vremenske crte femicida, zlostavljač je mjesecima uhodio žrtvu nakon što ga je napustila i odselila se. Tijekom suđenja jedan od svjedoka naveo je da je zlostavljač odlazio kod regionalne direktorice tvrtke u kojoj je žrtva radila te ju prijavljivao za krađu, u nadi da će žrtva dobiti otkaz. Uhodio ju je na način da kada bi promijenila poslovnicu u kojoj radi, on bi došao za njom. Osim uhođenja, zlostavljač se koristio i zastrašivanjem, pa je tako prijetio njihovom zajedničkom djetetu. Žrtvi je jednom prilikom stavio nož pod grlo.

U slučaju femicida u kojem je zlostavljač ubio bivšu djevojku i pokušao samoubojstvo, nakon prekida koji se dogodio šest mjeseci prije počinjenja femicida, zlostavljač je u nekoliko navrata prijetio ubojstvom, zatim je koristio zastrašivanje, ponašajući se nasilnički, progoneći žrtvu, dolazeći joj ispred kući u ranim jutarnjim satima u alkoholiziranom stanju, tražeći da nastave vezu. Uz sve to ju je konstantno uznemiravao, slao joj poruke i zvao.

20 Problem je uzeo globalno, barem u zemljama zapadnog svijeta, toliko maha da je UN-ova specijalna izvjestiteljica za suzbijanje nasilja nad ženama i djevočicama provela ispitivanje i 2023. godine objavila izvještaj o problemu otuđenja od roditelja. Problem otuđenja od roditelja je u monitoring izvještaju za Hrvatsku o provedbi Istanbulske konvencije spomenulo i Vijeće Europe. Ubrzo nakon izlaska izvještaja, ministarstvo zaduženo za pitanja socijalne skrbi poslalo je okružnicu centrima za socijalnu skrb u kojoj traži da prestanu upotrebljavati sindrom roditeljskog otuđenja u svojim nalazima. Nažalost, u Hrvatskoj upravo u krugovima sudskih vještaka i djelatnika centara za socijalnu skrb postoji jak otpor prema ovim zahtjevima jer smatraju da otuđenje od roditelja nije pseudoznanstveni koncept.

Premda su ovdje navedena tek dva slučaja u kojima je ponašanje zlostavljača eskaliralo s ciljem vraćanja ili obnavljanja veze, slična situacija s istim ciljem može se naći i u preostalim slučajevima za koje postoje informacije. Od ključne važnosti je shvatiti ozbiljnost eskalacije ponašanja zlostavljača nakon prekida veze u kojoj postoji prisilna kontrola. Prepoznavanje ovih obrazaca u ovoj fazi ključno je za prevenciju femicida.

Faza 6: Promjena u razmišljanju

Kada zlostavljač shvati da eskalacija nije vratila žrtvu u okrilje njegove kontrole, kada ne želi odustati i početi tražiti novu žrtvu, niti s institucijama nastaviti maltretirati i kontrolirati bivšu suprugu ili partnericu, on prelazi na fazu 6. U ovoj je fazi zlostavljač promijenio mišljenje o svojoj strategiji. Dakle, promjena u mišljenju slijedi nakon eskalacije, a uzrokovana je percepcijom gubitka kontrole i/ili statusa ili stvarnim gubitkom kontrole i/ili statusa. Promjenu u mišljenju nije uvijek lako primijetiti jer ona rezultira suptilnom promjenom u ponašanju koju je moguće uočiti retrogradno, tek nakon što je femicid napravljen. Tek oni najbliži, a tu se nerijetko radi i o samoj žrtvi, u mogućnosti su uvidjeti i/ili prepoznati tu sitnu, ponekad i mikro promjenu u ponašanju zlostavljača. (Monckton Smith, 2022, str. 164). Često u ovakvim situacijama žrtva ne vjeruje svojem instinktu. Međutim, upravo ih instinkt može spasiti. Monckton Smith navodi da „instinkt nije ezoteričan i nedokučiv osjećaj. Vrlo je često to kumulativno znanje izgrađeno iz prethodnih iskustava i učenja, ponekad podsvjesno. Ako netko misli da nešto nije u redu, to je često zato što se nešto što je vidio ili doživio povezuje s prijašnjim iskustvom ili ga samo čini sumnjičavim. Dobro je slušati svoje instinkte.“ (Monckton Smith, 2022, str. 148). Budući da promjena u mišljenju rezultira suptilnom promjenom u ponašanju, upravo ta promjena u ponašanju može biti znak upozorenja da je zlostavljač odlučio izvršiti femicid. Oba vidljiva znaka upozorenja koja Monckton Smith (2022, str. 170, 171) navodi dolaze upravo od samog zlostavljača. Prvo je verbalizacija svojim najbližima, najčešće prijateljima o namjeri izvršenja femicida. Analizirani slučajevi u Hrvatskoj su pokazali da ovo nije rijetkost, međutim, oni kojima se zlostavljač povjerio nisu mu vjerovali. Drugo, prijetnje zlostavljača samoubojstvom također su upozorenje da postoji namjera izvršenja femicida. Prijetnje ubojstvom i prijetnje samoubojstvom potrebno je itekako shvatiti ozbiljno i reagirati. Ono što je dobro je da neće svaka promjena u mišljenju završiti femicidom, ali je život žrtve u ovoj fazi u velikom riziku. Zbog toga je dobro slušati svoj instinkt, a prijetnje ubojstvom i samoubojstvom shvatiti ozbiljno te ih prijaviti.

Hrvatska

O slučaju koji je opisan u fazi 2, u kojem je počinitelj od početka manipulirao sa žrtvom kako bi što brže započeo vezu s njom i vjerojatno dobio njezinu predanost, u medijima je izašao još jedan detalj. Naime, mediji su prenijeli brojne poruke koje je žrtva razmjenjivala ne samo s počiniteljem, već i sa svojim prijateljicama, a u kojima je opisivala što se događa između nje i počinitelja. U jednoj od tih poruka žrtva je rekla da kada se vidjela s počiniteljem, on joj nije ništa rekao, već ju je jako zagrljao. Žrtva uspoređuje taj zagrljaj sa zagrljajem kada grliš dečka s kojim ćeš prekinuti. Žrtvi se taj zagrljaj nikako nije svidio. Monckton Smith (2022, str. 170) navodi primjere u kojima je kod ponašanja zlostavljača prije samog femicida došlo do promjene u ponašanju. Tako zlostavljač koji nije bio fizički nasilan prema svojoj žrtvi tijekom veze, ali je vršio prisilnu kontrolu kroz zastrašivanje, prije femicida se činio smireniji. Ona ovakvo ponašanje naziva zatišjem pred buru.

Kao što je gore navedeno, ove mikro promjene u ponašanju se tek retrogradno mogu identificirati. Međutim, budući da je zlostavljač nerijetko vokalan u prijetnji izvršenja ubojstva/ femicida ili samoubojstva, te je prijetnje potrebno ozbiljno shvatiti.

U navedenom slučaju femicida iz Hrvatske, u kojem je zlostavljač ušao u kuću žrtve te ju ubio pištoljem, a potom i sebe (vidi opis slučaja u fazi 4), mediji su, prateći ovaj slučaj, navodili da je zlostavljač svojim prijateljima govorio da će ubiti svoju suprugu ako se ona rastane od njega. Uz to, oni su znali da on ilegalno posjeduje pištolj. Međutim, njegove prijetnje nitko nije shvaćao ozbiljno, a posjedovanje oružja nisu povezivali s izrečenim prijetnjama.

Slučaj femicida iz Hrvatske u kojem je zlostavljač mjesecima uhodio svoju žrtvu (vidi opis slučaja u fazi 5), osim što je direktno prijetio ubojstvom žrtvi, ubojstvo je najavljivao i svojim prijateljima koji, kao i u prethodno navedenom slučaju, te prijetnje nisu shvaćali ozbiljno.

Faza 7: Planiranje

Sedma faza vremenske crte ubojstva (femicida) je planiranje. Prihvaćanjem femicida kao planiranog ubojstva, u nekim slučajevima vrlo pomno planiranog ubojstva, automatski se moraju odbaciti dva stereotipna mišljenja. Prvo je da je femicid zločin iz strasti i drugo da je zlostavljač naprosto pukao i ubio svoju bivšu ili trenutnu suprugu i/ili partnericu. Argument „pukao sam“ ili „zamračilo mi se“ nerijetko koriste i sami zlostavljači u svojim obranama pred sudom. Upravo je taj argument koristio počinitelj na nedavnom suđenju za ubojstvo supruge u Hrvatskoj. Mediji navode da je on priznao krivnju, ali je ujedno izjavio da mu se potpuno zamračilo zbog njezine izdaje, to jest zato jer je ona, prema njegovim riječima, išla na kavu sa svojim ljubavnikom. Ništa, apsolutno ništa, ne opravdava ubojstvo žene i ovo nikako ne može biti uzeto kao olakotna okolnost. Uz sve to, na suđenju samo jedna strana iznosi svoju stranu priče, dok je žrtvi to, u slučajevima femicida, onemogućeno.

Dokazi da je počinitelj planirao femicid nažalost se najčešće otkriju tek nakon samoga čina. Monckton Smith (2022, str 175 –180) navodi da planiranje može biti otkriveno u slučajevima kada počinitelj ostavi pisane tragove ili ako se slučajno otkrije da je pretraživao Internet koristeći ključne riječi koje se vežu uz ubojstvo, nabavku oružja ili skrivanje tijela. Ponekad bi počinitelj povjerio nekome svoje

planove za femicid. Faza planiranja, kao i sve druge prethodne faze nema predvidljivo trajanje, ona može trajati od nekoliko sati do nekoliko godina. Izraziti znak rizika i u ovoj fazi ostaje uhođenje; ako ono ne prestane rizik postaje sve veći i veći.

Hrvatska

Kada se femicid dogodi, prvo pitanje koje se postavlja je zašto. Premda su odgovori pred nama i jedan od glavnih razloga je gubitak kontrole nad žrtvom, i dalje se traži uzrok počinjenju femicida. Među razlozima mediji navodi mentalne bolesti i konzumaciju opojnih sredstava i alkohola kao uzrok za počinjenja femicida.

U promatranom uzorku od 56 intimnih partnerskih femicida u 80 % (N=45) nije navedeno je li zlostavljač bio pod utjecajem alkohola ili droge prilikom izvršenja femicida, u 14 % (N=8) je bio pod utjecajem alkohola ili droge, a u 6 % (N=3) zlostavljač nije bio pod utjecajem droge ili alkohola u času počinjenja femicida. Što se tiče mentalnih bolesti počinitelja, u jednom je slučaju je tek prilikom suđenja ustanovljeno da je zlostavljač bolovao od shizofrenije, u drugom slučaju da je zlostavljač patio od demencije, a u trećem mediji navode da je bio „duševni bolesnik“. Stoga u kontekstu namjere izvršenja femicida mentalna bolest, kao ni ovisnosti, ne mogu biti uzeti kao uzroci u baš svim slučajevima femicida. Dubinske analize slučajeva pokazat će da uzrok leži negdje drugdje. Monckton Smith tako navodi: „Učimo mnogo postavljajući pitanja. Čak i ako se ljudima ne 'svida' ideja da su ta ubojstva planirana, dokazi pokazuju da mnoga od njih jesu i da su planirana nakon događaja koji je bio okidač.“(Monckton Smith, 2022, str. 187)

Ovdje se vraćam još jednom na slučaj femicida koji je opisan u prethodnoj fazi. Radi se o slučaju u kojem je zlostavljač ubio svoju suprugu u njezinoj kući, a potom i sebe, nakon što su dvije godine živjeli razdvojeno. U ovom slučaju, zlostavljač je u svega 24 sata prošao faze 6, 7 i 8. Ipak smatram da je faza 7 - planiranje trajala dosta dugo, budući da je zlostavljač ilegalno posjedovao pištolj te je svojim prijateljima najavljivao ubojstvo. Do promjene u mišljenju u ovom slučaju dolazi onoga trenutka kada odluka o rastavi braka postaje važeća. U tom trenutku zlostavljač shvaća da mu se žrtva neće vratiti pa svojem prijatelju izjavljuje da se osjeća 'lagano' i da zna što treba učiniti. Izjava da se 'lagano' osjeća, po meni, ukazuje na mikro promjenu u ponašanju zlostavljača, o kojoj je bilo riječi u prethodnoj fazi vremenske crte ubojstva (femicida). Izjava da zna što treba učiniti ukazuje najavu femicida koji je vrlo vjerojatno bio pomno isplaniran.

Kao što je u prvom dijelu analize navedeno, kod promatranog broja slučajeva femicida, femicid je u 13 slučajeva počinjen u javnom prostoru. Od toga je u šest slučajeva počinitelj sačekao žrtvu pa je ubio. U istom broju slučajeva počinitelj je dogovorio sastanak sa žrtvom te je potom ubio. Slučaj koji je analiziran u fazama 5 i 6, u kojem je zlostavljač mjesecima progonio svoju žrtvu, jasno pokazuje i da je taj femicid bio planiran. Naime, počinitelj je, prema informacijama iz medija prenesenih sa suđenja, satima čekao žrtvu ispred njezine kuće dok se ona nije vratila iz izlaska. Tada ju je odvuкао u park i ubio.

U još jednom od analiziranih slučajeva, počinitelj je svoju suprugu dočekaio ispred njezine zgrade u ranojutarnjim satima kada je ona išla na posao te je ubio iz automatske puške. Isto tako, bivšu je partnericu dočekaio počinitelj u podzemnoj garaži i ubio je iz vatrenog oružja.

U slučajevima u kojima je počinitelj dogovorio sastanak sa žrtvom, u pet od šest slučajeva žrtva je ubijena u automobilu, dok je u jednom slučaju dogovorio sastanak na nefrekventnoj lokaciji. Bilo da ju je dočekaio ili dogovorio sastanak, počinitelj je u svim ovim slučajevima sa sobom imao oružje. Nošenje oružja veoma jasno govori o dvije stvari: da je imao namjeru ubiti žrtvu i da je planirao femicid.

Dawson (2005, str.12) navodi indikatore kojima pokazuje aspekte predumišljaja femicida. U tablici 3 nabrojani su indikatori iz navedenog članka, dok je u drugom stupcu iskazan broj slučajeva iz Hrvatske u kojem je identificiran ovaj indikator.

Tablica 3: Faktori koji ukazuju na planiranje femicida (prema Dawson)

Faktori koji ukazuju na planiranje femicida (Dawson, 2005, str 12)	Broj slučajeva u Hrvatskoj za koje su nađene informacije
1. Počinitelj je presreo žrtvu dok je ona napuštala svoj dom/radno mjesto	8 slučajeva, u 6 slučajeva počinitelj je sačekao žrtvu, u 2 je došao na njezino radno mjesto
2. Počinitelj je provalio u dom žrtve	4 slučaja
3. Žrtva je ubijena na spavanju	2 slučaja
4. Počinitelj je prethodno prijetio ubojstvom ili samoubojstvom	19 slučajeva, od toga je čak u 17 slučajeva bilo prijetnji ubojstvom
5. Počinitelj je donio oružje u kuću ili na mjesto gdje se nalazila žrtva.	49 slučajeva počinitelj je donio oružje u kuću ili na mjesto gdje se nalazila žrtva
6. Počinitelj je kupio pištolj/oružje neposredno prije ubojstva.	Nema informacija
7. Oproštajna poruka s namjerom da ubije sebe i partnericu	Nema informacija

Ovo jasno ukazuje da je femicid planirano i namjerno ubojstvo žene.

Faza 8: Ubojstvo/Femicid i samoubojstvo

Posljednja faza je sam femicid. Pojavnost IP femicida u Hrvatskoj od 2016. do 2023. godine obrađena je u prvom dijelu analize. Ono što je potrebno naglasiti je da se većina femicida dogodila u zajedničkom kućanstvu ili kućanstvu žrtve, što još jednom potvrđuje da je dom najopasnije mjesto za žene žrtve intimnog partnerskog nasilja. Upitno je je li brojka od 56 ubijenih žena, žrtava femicida stvarna brojka jer do sada nitko nije analizirao slučajeve samoubojstava žena u Hrvatskoj, niti se ulazilo dublje u te slučajeve, propitujući što je navelo žrtvu da počini samoubojstvo i je li žena koja je izvršila samoubojstvo možda bila žrtva prisilne kontrole i intimnog partnerskog nasilja. U Hrvatskoj je ova tema još jako daleko od mainstream rasprava, premda naše zakonodavstvo prepoznaje sudjelovanje u samoubojstvu kao kazneno djelo²¹.

Čitajući slučajeve femicida obuhvaćene u ovoj analizi uočeno je i sljedeće. Prvo, počinitelji kod brojnih slučajeva femicida pretjerano ubijaju žrtve²². Ovo isto je uočila i Jane Monckton Smith (2022, str. 191), koja objašnjava da čin pretjeranog ubijanja ukazuje na ogromnu razinu bijesa počinitelja jer rijetki su slučajevi, kao što ću sada i navesti, u kojima je počinitelj zadao jedan udarac ili ispalio samo jedan metak. Tako su, primjerice, žrtve bile ubodene 88, 25 ili 14 puta nožem. Dio njih je prvo pretučen, a zatim ubijen vatrenim oružjem. Jedna žrtva je zadavljena, a kuća u kojoj je bilo njezino tijelo zapaljena je u svrhu prikrivanja tragova. Jedna je žrtva prvo pretučena, zatim izbodena lovačkim nožem, nakon toga ju je počinitelj zamotao u deke, oblijepio selotejpom, oko vrata joj je zavezao električni kabel za čiji kraj je zavezao komad betona te je bacio u septičku jamu da bi prikrivao tragove i uništio dokaze. U jednu žrtvu je počinitelj ispalio rafal od 20-ak metka. Ovo je samo djelić slučajeva u kojima je bilo prisutno pretjerano ubijanje žrtve.

Drugo, uočeno je da dio slučajeva femicida imaju karakteristike likvidacije. Počinitelji su žrtvama pucali u glavu ili u srce da bi bili sigurni da su ih ubili. Tako je u gore spomenutom slučaju počinitelj ispalio 20-ak metka u žrtvu iz automatske puške, nakon toga joj prišao te joj još ispalio metak u glavu. Jedan počinitelj je svoju suprugu ubio u zajedničkom kućanstvu u njezinoj radnoj sobi, gdje joj je, prišavši joj je s leđa, pucao joj je u glavu. Femicid koji je najbliži likvidaciji bio je onaj u kojem je počinitelj prvo u zajedničkom kućanstvu ubio svoju majku, a zatim je trčao za suprugom, noseći pušku sa sobom s namjerom da je ubije. Ovaj slučaj uvelike podsjeća na mafijašku likvidaciju koja se dogodila u centru Zagreba 2001. godine. Kao i u slučajevima pretjeranog ubijanja žena, i ovo je tek djelić slučajeva koji pokazuju da femicid ima karakteristike likvidacije, a ujedno ovakvi slučajevi opovrgavaju teorije o femicidu kao zločinu iz strasti, motiviranom ljubomorom ili „pomračenjem uma“ počinitelja.

Treće što je uočeno je nevjerojatna sličnost između slučajeva femicida, bez obzira jesu li počinjeni u Hrvatskoj ili su opisani u konzultiranoj literaturi. Tako primjerice Jane Monckton Smith (2022) na samom početku knjige opisuje slučaj u kojem je suprug ubio suprugu na način da ju je sačekao na parkiralištu ispred posla te je izbo nožem.

21 (1)Tko navede drugoga na samoubojstvo ili mu iz niskih pobuda pomogne u samoubojstvu pa ono bude počinjeno ili pokušano, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.

(2)Tko djelo iz stavka 1. ovoga članka počini u odnosu na dijete koje je navršilo četrnaest godina ili osobu čija je sposobnost shvaćanja svog postupanja bitno smanjena, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

22 eng. overkill

Slučaj podsjeća na nekoliko slučajeva iz Hrvatske, bilo onaj kada je počinitelj sačekao svoju bivšu djevojku, odvuкао je u park i ubio nožem, bilo na slučaj kada je počinitelj umjesto noža koristio automatsku pušku, ali je svejedno sačekao suprugu. Bez obzira na geografsku lokaciju, počinitelji koriste sličan princip izvršenja femicida. Ovo također ukazuje na to da se femicid događa po određenom obrascu koji detaljnom analizom i komparacijom slučajeva postaje uočljiv. Stoga je od izuzetne važnosti analizirati i uspoređivati sve slučajeve femicida kako bi se mogli prevenirati.

ZAKLJUČAK

Republika Hrvatska je 2024. godine napravila značajan korak prema prepoznavanju femicida, uvrstivši teško ubojstvo žene u kazneni zakon. Imati zakon ne znači automatski i smanjenje slučajeva femicida. Potrebno je uvelike pojačati prevenciju i zaštitu žrtava IP nasilja. Kako bi femicid zaista bio sveden na najmanju moguću mjeru, potrebno je poznavati njegovu dinamiku i obrasce po kojima se ponavlja. Nadalje, potrebno je znati da je on krajnja točka kontinuuma intimnog partnerskog nasilja. Analizirajući slučajeve prateći vremensku crtu ubojstva postaje veoma jasno da femicid nije zločin iz strasti, da ljubomora nije glavni motiv, da femicid nije počinjen zbog narušenih odnosa i da počinitelj nije naprosto pukao. Bez obzira na izvore koji nisu uvijek sadržavali sve podatke o slučaju od početka veze do počinjenja femicida, vidljivo je da je svaki slučaj imao minimalno jedan element s vremenske crte ubojstva (femicida). Smatram da bi ono što je analiza s postojećim podacima i informacijama jasno pokazala, da je femicid namjerno, planirano, predvidljivo ubojstvo koje se događa po obrascu, daljnja analiza svakog pojedinog slučaja dodatno potvrdila. Ova analiza također pokazuje složenu unutrašnju dinamiku IP femicida kojem prethodi zlostavljanje i/ili prisilna kontrola.

Svaki slučaj femicida koji se dogodio ili će se dogoditi zaslužuje detaljnu analizu. Analiza će pokazati mjesta na kojima je mogao biti napravljen korak koji bi promijenio tijek događaja. Ne može svaki femicid biti spriječen, ali velika većina može, samo treba naučiti prepoznavati znakove upozorenja. Analiza femicida na taj način pojačava prevenciju femicida.

Nadam se da je ova analiza temelj za daljnja istraživanja i analize slučajeva, ne samo IP femicida, već i drugih oblika femicida u Hrvatskoj. Nadam se da će potaknuti institucije da mnogo dublje i ozbiljnije shvate prijave žena, posebno kada žene prijavljuju uhođenje ili neki drugi rizični oblik ponašanja počinitelja. Nadam se i da će poslužiti za edukacije, temeljene na istraživanjima i podacima, svih onih koji u svom radu dolaze u dodir i direktno rade sa ženama žrtvama intimnog partnerskog nasilja (policajci/ke, djelatnici/ce zavoda za socijalni rad, državni odvjetnici/ce, suci/sutkinje, predstavnici/ce nevladinih organizacija koje rade direktno sa žrtvama IP nasilja). Nadam se da će ova analiza poslužiti i kao temelj kvalitetne prevencije femicida utemeljene na prepoznavanju faktora rizika koji su prisutni u svakoj od faza vremenske crte ubojstva (femicida).

Literatura

1. Beker, K. (2023). Sudski odgovor na femicid na Zapadnom Balkanu – pravni okvir i sudska praksa. AIRE Centre
2. Canadian Femicide Observatory for Justice and Accountability, (bez dat.) History of Term Femicide. Preuzeto 20.2.2024. s <https://femicideincanada.ca/what-is-femicide/history/>
3. Dawson, M. (2005). Intimate Femicide Followed by Suicide: Examining the Role of Premeditation. *Suicide & life-threatening behavior*, 35 (1), 76-90. doi: 10.1521/suli.35.1.76.59261
4. European Institute for Gender Equality [EIGE] (2021). Defining and Identifying Femicide: A literature review, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
5. European Institute for Gender Equality [EIGE] (bez dat.) Femicide. Preuzeto 20.12.2024. s <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1192>
6. Gaber-Damjanovska, N. i Gajdova, G. (2023). Femicide in the Republic of North Macedonia: The state of affairs, the legal framework and the judicial practice (2018-2022). The AIRE Centre
7. Gërzhaliu-Krasniqi, S. i Caka-Nimani, G. (2024). Femicid u Republici Kosovo: Pravni okvir i sudska praksa (2018-2022). AIRE Centar
8. Sheehy, E (2015), Femicide is predictable and preventable but we need to name the problem, *Feminist Current*, Preuzeto 15.12.2024. s <https://www.feministcurrent.com/2015/12/30/femicide-precious-charbonneau/>
9. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N., Filipović, Lj., Bužanin, O. i Nedić, S. (2022). Analiza prakse sudova u procesuiranju femicida i pokušaja femicida u Bosni i Hercegovini: 2017-2021. Sarajevo: The Aire Centre; Gender and the Judiciary in the Balkans; Udruženje građanki FemPlatz.
10. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. (2021). Pokušaj femicida i femicid u Srbiji: sprečavanje i procesuiranje. Pančevo: Udruženje građanki "FemPlatz".
11. Konstantinović-Vilić, S., Petrušić, N. i Beker, K. (2019). Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I. Pančevo: Udruženje građanki "FemPlatz".
12. Monckton Smith, J. (2020). Intimate Partner Femicide: Using Foucauldian Analysis to Track an Eight Stage Progression to Homicide. *Violence Against Women*, 26(11), 1267-1285. <https://doi.org/10.1177/1077801219863876>
13. McFarlane, J. M., Campbell, J. C., Wilt, S., Sachs, C. J., Ulrich, Y., i Xu, X. (1999). Stalking and intimate partner femicide. *Homicide Studies*, 3(4), 300-316. <https://doi.org/10.1177/1088767999003004003>
14. Monckton Smith, J. (2022). *In Control, Dangerous Relationships and How They End in Murder*, London: Bloosbury Publishing.
15. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske [MUP RH] (bez dat.) Statistički prikaz rezultata istraživanja ubojstava žena u republici hrvatskoj u razdoblju od 2016.- 2020. godine – Femicid Watch. Preuzeto 1.2.2024. s <https://mup.gov.hr/UserDocsImages//2023/11//STATISTICKI%20PRIKAZ%20REZULTATA%20ISTRAZIVANJA%20UBOJSTAVA%20ZENA%20%20REPUBLICI%20HRVATSKOJ%20%20RAZDOBLJU%20OD%202016.-%202020.%20GODINE%20%E2%80%93%20F.pdf>
16. Petrušić, N., Natalija Žunić, N. i Vilić V. (2019). Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji II. Pančevo: Udruženje građanki "FemPlatz".
17. Radford, J. i Russell, D.E.H. (1992). *Femicide: the politics of woman killing*. New York; Twayne.
18. Rittossa, D. i Škorić, M. (2021). Napuštene i zaboravljene? Nasilna smrt ranije zlostavljanih žena u Hrvatskoj. *Pravni vjesnik*, 37 (3-4), 0-0. <https://doi.org/10.25234/pv/13953>
19. Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. Oxford University Press.
20. Snyder, R.L. (2019) *No Visible Bruises: What We Don't Know About Domestic Violence Can Kill Us*. New York: Bloomsbury Publishing.

21. Škorić, M. i Rittossa, D. (2022). Teško ubojstvo ranije zlostavljane bliske osobe - izbor vrste i mjere kazne u sudskoj praksi. Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 29 (2), 177-209. <https://doi.org/10.54070/hlj.29.2.1>
22. United Nations Office on Drugs and Crimes [UNODC] i UN Women. (2021). Statistical framework for measuring the gender-related killing of women and girls (also referred to as "femicide/ feminicide"). Vienna UNODC i UN Women.
23. United Nations Development Programme [UNDP] (2021). Analysis of Cases of Femicides Murders of women in the Republic of North Macedonia 2017-2020. Skopje: UNDP
24. United Nations Economic and Social Council [UNESCO] (2013). Vienna Declaration on Femicide. Vienna: UNESCO
25. United Nations Office on Drugs and Crimes [UNODC] i UN Women. (2023). Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide): Global estimates of female intimate partner/family-related homicides in 2022. New York: UNODC and UN Women.

Izvori

1. 24 sata
2. Dalmatinski portal
3. Danica.hr
4. Dnevnik.hr
5. Glas Istre
6. Indeks.hr
7. Jutarnji list
8. Novi list
9. Riportal.hr
10. Slobodna Dalmacija
11. Večernji list
12. Total info
13. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova [PRS] (2018) Izvješće o radu za 2017. godinu. Preuzet 3.11.2023. s www.prs.hr
14. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova [PRS] (2019) Izvješće o radu za 2018. godinu. Preuzet 3.11.2023. s www.prs.hr
15. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova [PRS] (2020) Izvješće o radu za 2019. godinu. Preuzet 3.11.2023. s www.prs.hr
16. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova [PRS] (2021) Izvješće o radu za 2020. godinu. Preuzet 3.11.2023. s www.prs.hr
17. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova [PRS] (2022) Izvješće o radu za 2021. godinu. Preuzet 3.11.2023. s www.prs.hr
18. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova [PRS] (2023) Izvješće o radu za 2022. godinu. Preuzet 3.11.2023. s www.prs.hr
19. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova [PRS] (2024) Izvješće o radu za 2023. godinu. Preuzet 16.04.2024. s www.prs.hr

Priloxi

Prilog 1: Upitnik

1. Oznaka femicida _____

2. Datum femicida _____

3. Vrijeme femicida _____

4. Mjesto, geografska lokacija _____

5. Odnos žrtve i počinitelja _____

- a) Suprug
- b) Biv i suprug
- c) Partner/dečko
- d) Bivši partner/ dečko
- e) Potencijalni dečko

5a. Starost počinitelja u trenutku počinjenja femicid

- a) 0-14
- b) 15-29
- c) 30-44
- d) 45-59
- e) 60+
- f) Nepoznato

5b. Starost žrtve u trenutku počinjenja femicid

- a) 0-14
- b) 15-29
- c) 30-44
- d) 45-59
- e) 60+
- f) Nepoznato

5c. Dužina trajanja veze/braka (u godinama)

- a) <1 god
- b) 1-5 god
- c) 6-10 god
- d) 11-15 god
- e) 16-20 god
- f) 21-25 god
- g) 26-30 god
- h) > 30 god
- i) Nije ni započela
- j) Nema informacija

5d. Broj zajedničke djece _____

5e. Starost djeteta (za svako dijete se posebno bilježila dob)

5f. Ekonomski status/ zaposlenje počinitelja

- a) Zaposlenik
- b) Samozaposlen
- c) Poslodavac/ poduzetnik
- d) Nezaposlen
- e) Student/ učenik
- f) Uzdržavana osoba
- g) Umirovljenik/ invalidska mirovina
- h) Nema informacija

5g. Ekonomski status/ zaposlenje žrtve

- a) Zaposlenica
- b) Samozaposlena
- c) Poslodavka/ poduzetnica
- d) Nezaposlena
- e) Studentica/ učenica
- f) Uzdržavana osoba
- g) Umirovljenica/ invalidska mirovina
- h) Nema informacija

6. Način izvršenja femicida

- a) Vatreno oružje
- b) Hladno oružje
- c) Fizička snaga

6a. Vrsta vatrenog oružja

- a) Pištolj
- b) Puška
- c) Bomba
- d) Nešto drugo

6b. Vatreno oružje je posjedovano

- a) Legalno
- b) Ilegalno

6c. Je li počinitelj bio...?

- a) Djelatnik policije
- b) Djelatnik vojske
- c) Bivši branitelj
- d) Zaštitar
- e) Lovac
- f) Bivši djelatnik policije
- g) Bivši djelatnik vojske
- h) Bivši zaštitar

6d. Vrsta hladnog oružja

- a) Nož
- b) Čekić
- c) Sjekira
- d) Oštri predmet
- e) Tupi predmet

6e. Napad bez oružja

- a) Davljenje, vješanje, gušenje
- b) Premlaćivanje
- c) Utapanje
- d) Bacanje s visine
- e) Stavljanje žrtve pod objekt u kretanju
- f) Seksualni napad

7. Mjesto počinjenja femicida

- a) Zajedničko kućanstvo
- b) Javni prostor
- c) Njezino kućanstvo
- d) Njegovo kućanstvo
- e) Kućanstvo njezinih roditelja
- f) Kućanstvo njegovih roditelja

7a. Ako je žrtva ubijena u javnom prostoru je li počinitelj sačekao žrtvu i/ili dogovorio sastanak sa žrtvom

- a) Sačekao
- b) Dogovorio sastanak

7b. Gdje je u javnom prostoru izvršen femicid?

7c. Ako je žrtva ubijena u svom kućanstvu ili kućanstvu njezinih roditelja je li počinitelj provalio?

- a) Da
- b) Ne

7d. Ako, ne, kako je počinitelj ušao u kućanstvo?

7e. Ako se femicid dogodio u zajedničkom kućanstvu, je li žrtva ubijena na spavanju?

- a) Da
- b) Ne

8. Je li počinitelj izvršio samoubojstvo?

- a) Da
- b) Ne

9. Ustanovljen je neki korak u vremenskoj crti ubojstva prema Jane Monckton Smith?

- a) Da
- b) Nema informacija

9a. Faza 1: Povijest kontrole ili uhođenja

- a) Da
- b) Ne

9b. Faza 2: Brzina i predanost

- a) Da
- b) Ne

9c. Faza 3: Prisilna kontrola

- a) Da
- b) Ne

9c1. Ako je 9c. Da, je li prisilna kontrola, nasilje i/ili drugi čimbenik rizika bio prijavljen nadležnim institucijama u bilo kojem trenutku?

- a) Da
- b) Ne
- c) Nema informacija

9d. Faza 4: Okidač (Događaj koji prijeti gubitku kontrole, npr. prekid, najava i/ili prijetnja prekidom i dr.)

9e. Faza 5: Eskalacija (Pojačane taktike kontrole – prijetnje samoubojstvom, moljenje, nasilje, uhođenje i dr.)

9f. Faza 6: Promjena u mišljenju (želja za osvetom, osjećaj poniženja ili nepravde)

9g. Faza 7: Planiranje (nabavka oružja, uhođenje, sačekivanje, praćenje, prijetnje smrću)

9h. Faza 8: Femicid

9h1. Je li femicidu prethodila svađa/ fizičko nasilje?

- a) Da
- b) Ne
- c) Nema informacija

9h2. Je li počinitelj bio pod utjecajem alkohola ili droge za vrijeme počinjenja femicida?

- a) Da
- b) Ne
- c) Nema informacija

10. Je li počinitelj ubio/ranio/ozlijedio još nekoga osim žrtve?

- a) Da
- b) Ne

10a. Ako da, koga? (Odnos druge osobe sa žrtvom)

- a) Zajedničko dijete/ djecu
- b) Njezino dijete/ djecu
- c) Njezinu majku/oca
- d) Njezinu sestričnu/bratića
- e) Njezinog novog partnera
- f) Nekoga od svoje (počiniteljeve) rodbine

11. Optužnica

- a) Ubojstvo
- b) Teško ubojstvo
- c) Nije moguće saznati
- d) Nije podignuta optužnica jer je počinitelj izvršio samoubojstvo

12. Nepravomoćna osuda – broj godina

13. Pravomoćna osuda – broj godina

14. Kratki opis slučaja

Prilog 2: Broj femicida prema gradovima

Zagreb	12
Split	4
Novska	2
Našice	2
Petrinja	2
Zaprešić	2
Sveta Marija	1
Dubrava kod Šibenika	1
Dalj	1
Karlovac	1
Koška kod Našica	1
Sesvete	1
Nedeljanec	1
Akvatorij oko Zadra	1
Virovitica	1
Marino selo	1
Trogir	1
Dubrovnik	1
Petrovci kod Vukovara	1
Rijeka	1
Mala Subotica	1
Slakovci	1
Cetingrad	1
Mali Lošinj	1
Koprivnica	1
Požega	1
Pula	1
Krapinica	1
Gornja Plemešćina	1
Kutina	1
Đakovo	1
Ivanec	1
Umag	1
Vukovar	1
Osijek	1
Bisag	1
Velika Gorica	1

Prilog 3: Inofgrafika: Lista faktora rizika po fazama vremenske crte ubojstva (femicida)

Lista faktora rizika po fazama vremenske crte ubojstva (femicida)

Povijest kontrole ili uhođenja	Faza 1	• Povijest uhođenja, kontrole ili nasilja• Potreba da se bude u pravu• Česti ispadi ljubomore i posesivnosti
Brzina i predanost	Faza 2	• Pretjerana ljubomora• Pretjerana posesivnost• Traženje predanosti od partnerice
Prisilna kontrola	Faza 3	• Nasilje• Zastrašivanje• Izolacija• Kontrola
Okidač	Faza 4	• Prekid veze• Promjena u rutini
Eskalacija	Faza 5	• Uhođenje• Prijetnje samoubojstvom• Prijetnje ubojstvom
Promjena u razmišljanju	Faza 6	• Prijetnje samoubojstvom• Prijetnje ubojstvom• Suptilne promjene u ponašanju
Planiranje	Faza 7	• Uhođenje
Femicid	Faza 8	

Prilog 4: Vremenska crta ubojstva (femicida)

Vremenska crta ubojstva (femicida)

ISBN 978-953-46059-2-9

